יזכור

דעם אָנדיינקען פון
די
זשיטאמירער קדושים

ארויסגעגעבען
פון דעם
זשיטאמירער פאראייניגטען רעליף קאמי:
ניו יארק 1921

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2018

די פאַדער־בלעטער און מאַנכע צייכנונגען זיינען געמאַכט פון מאַהלער ז. מאוד.

אַ טייל צייכנונגען אָבער האָט אונז געליהען דער „פּועלי־ציון פּאַ־לעסטינאַ קאָמיטעט“. דאָס זיינען איניגע באַציערונגען פונ׳ם בוך „יזכור“, וואָס דער דאָזיגער קאָמיטעט האָט אַרויסגעגעבען אַלס אָנדענק נאָך די געפאַלענע שומרים אין ארץ־ישראל.

די צייכענונגען וואָס מיר דרוקען דאָ פון דעם פּועלי־ציון „יזכור־בוך“ — זיינען געמאַכט פונ׳ם מאַלער מ. לאָעב.

דאָס דאָזיגע בוך איז געזעצט און געדרוקט אין דער „אַלפאַ־פּרעס“, 140־138 — 2טע סטריט.

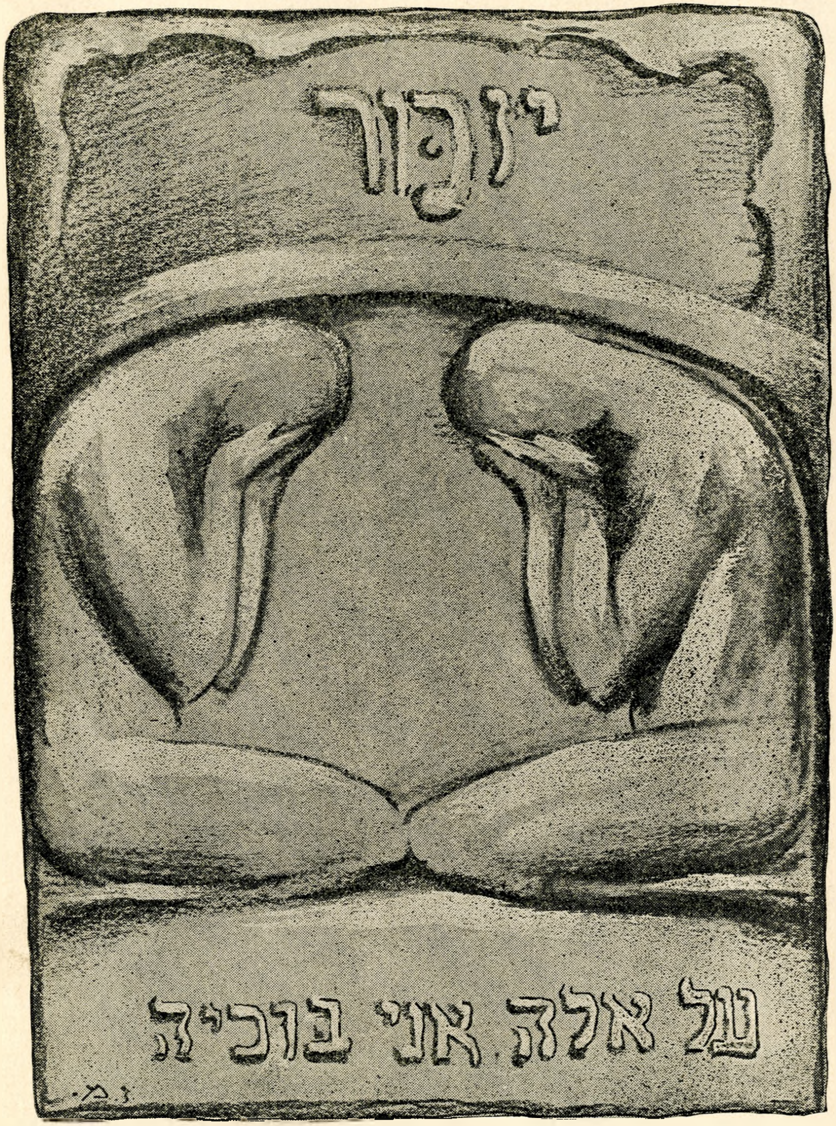
יזכור
על אלה אני בוכיה

אלע רעכטע פונ'ם בוך געהערען דעם
„זשיטאָמירער פעראייניגטען רעליעף קאָמיטעט“,
ניו יאָרק.

אינהאַלט.

דעם אייביגען אָנדענקען פון אונזערע ברידער און שוועסטער (הקדמה) — —7

האָט רחמנות (ליעד) פון ש. פרוג — — — — — — — — — — — — — — — 9

אנשטאָט זכרונות, פון פיליפ קראַנץ — — — — — — — — — — — — — — 11

דער ערשטער פּאָגראָם אין זשיטאָמיר, אין יאָהר 1905 — — — — — — — — 13

ווי אַזוי דער ערשטער פּאָגראָם איז פאָרגעקומען — — — — — — — — — — — 14

די נעמען פון די געפאַלענע אין יאָהר 1905 — — — — — — — — — — — — 20

די צעהן משודנאָווער העלדען — — — — — — — — — — — — — — — — 25

די דריי בלוטיגע יאָהרען אין זשיטאָמיר — — — — — — — — — — — — — 31

דער ערשטער פּאָגראָם — — — — — — — — — — — — — — — — — — 32

רשימה פון די קרבנות — — — — — — — — — — — — — — — — — — 37

דער צווייטער פּאָגראָם פון די פּעטלורצעס — — — — — — — — — — — — 39

רשימה פון די קרבנות — — — — — — — — — — — — — — — — — — 45

די שרעקליכע טיפוס עפידעמיע — 55
דער דריטער פוילישער פאגראם — 58
רשימה פון די קרבנות — 62
יזכר אלהים את נשמת... — 65
א בּאַר ווערטער — 71
יזכר (ליעד) — 79

דעם אייביגען אנדענקען פון אונזערע ברידער און שוועסטער

מיט געבויגענע קעפּ שטעהען מיר אַלע פאַר׳אַבל׳טע נעבען די בלוּ־טיגע קברים פון אונזערע אומגעקומענע ברידער און שוועסטער.

מאַכט ניט אוים וואָס מיר דאָ געפינען זיך טויזענטער מיילען ווייט פון אונזער פאַראומגליקטער שטאָדט זשיטאָמיר, מאַכט ניט אוים וואָס די מעהרסטע פון אונז האָבען דעם אומגליק אַליין ניט בייגעוואוינט, — דאָך איז אונז דער צער זעהר נאָהנט, דאָך זעהען מיר אַלע בולט דעם פינסטערען גורל, וואָס האָט געטראָפען אונזערע ברידער און שוועסטער!

מיר אַלע פיהלען, אַז מיר שטעהן אַליין נעבען די קברים, וואו עס רוהען די געדעכעניסען פון די הונדערטער קרבנות שנהרגו על קדוש השם, נעבען די קברים פון אונזערע מארטירער, וואָס זיינען אומגעקומען, באַשיצענדיג דעם אידישען כבוד און נאָמען.

געבענשט און געהייליגט זאָל אויף אייביג זיין זייער נאָמען!

* *
*

דער אידישער דיכטער ש. פרוג האָט בעת דעם קישענאַוער פּאָגראָם געזונגען: „גיט די טויטע אויף תכריכים און די לעבעדיגע אויף ברויט!“

ווילען מיר, זשיטאָמירער לאַנדסלייט, דעם דאָזיגען רוף אויספאָלגען. אונזערע הייליגע טויטע רוהען אין זייערע קברים. אָבער די איבער־

געבליבענע, די לעבעדיגע, ווייסען מיר, געפינען זיך אין גרויס נויט, גע־פינען זיך אין עלענט.

האָבען מיר, זשיטאָמירער, וואָס געפינען זיך אין אַמעריקא, זיך צונויפגעזאַמעלט, זיך פאַראייניגט כדי צוזאַמען בכח צו זיין צו געבען „די לעבעדיגע אויף ברוים".

אַלע, אַלע זשיטאָמירער מוזען זיך צונויפזאַמלען אַזוי ווי איין משפחה. מיר מוזען שיקען אונזערע ברידער און שוועסטער אויף יענער זייט קליידער, ברוים, מעדיצין; מיר מוזען זיי אויסשטרעקען אונזער ברידערליכע האַנט, מיר מוזען זיי שיקען ערמונטערונג און ליעבע אין זייער עלענט.

*

גרויס און טיעף איז אונזער וועהטאָג: צו גרויס איז דער אומגליק און צו שאַרף איז דער צער.

שטעהען מיר ביי די קברים פון אונזערע מאַרטירער און זאָגען דורך טרעהרען: „יזכור, זאָל דער נאָמען פון אייך, אומגעקומענע, קיינמאָל נים פאַרגעסען ווערען. אייער נאָמען וועט אייביג אין אונזערע הערצער און נשמות רוהען!"

און אַט מיט דעם געפיהל גיבען מיר אַרויס דאָס דאָזיגע בוך. זאָל עס זיין אַ קליינער אנדענק, אַ נ׳אַרומגעהענדיגע מצבה נאָך אונזערע טויטע.

דער זשיטאָמירער פאַראייניגטער רעליעף קאָמיטעט.

ניו יאָרק, ניסן, תרפ״א.

האט רחמנות

פון ש. פרוג *)

שטראָמען בלוט און טייכען טרעהרען
זידען, פליסען טיעף און ברייט...
אונזער אַלטער, גרויסער אומגליק
האָט זיין האַנט אויף אונז פערשפרייט.

הערט איהר דאָרט, ווי מוטערס קלאָגען
און פון קינדער דאָס געשריי?
טויטע ליעגען אויף די גאַסען,
קראַנקע פאַלען נעבען זיי...

ברידער, שוועסטער, האָט רחמנות!
גרויס און שרעקליך איז די כוים —
גיט די טויטע אויף תכריכים,
גיט די לעבעדיגע ברויט!...

---

*) דאָס דאָזיגע ליעד האָט דער גרויסער דיכטער, ש. פרוג, אָנגעשריבען אין יאָהר 1903. ביים אויסברוך פון די דעמאָלדיגע פאָגראָמען אויף אידען.

פון דער ווייטען שווער צו פיהלען:
ווייטע טרערען — ווייט געוויין,
ווייטער אומגליק — פרעמדער אומגליק,
פרעמדעס בלוט... ניין, ברידער, ניין!

הערצער טויזענד — און א י י ן וועהטאָג,
טויזענד הייזער — און א י י ן טהיר:
אַלע, אַלע — א י י ן פערקלאָגטער
קראַנקער יתום זיינען מיר!...

שטראָמען בלוט און טייכען טרערען
זידען, פליסען אָהן אַ שיעור...
אימת־מות קוקט אין פענסטער
און דער הונגער קלאַפט אין טהיר...

שלאָף איז אונזער האַנט צו שטרייטען,
שטאַרק און שווער איז אונזער שמאַרץ.
קום־זשע, דו, מיט טרייסט און ליעבע,
גוטעס, הייסעס יודיש האַרץ!

אנשטאט זכרונות

ליעבע ברידער!

איהר ווילט איך זאָל עפּעס דערצעהלען פון מיינע זכרונות און עראינערונגען אין זשיטאָמיר. אָה, איך האָב טאַקע אַ סך צו דערצעהלען, אָבער דאָס זיינען אַלץ אַזעלכע פרעהליכע עראינערונגען, אַז עס שטימט גאָר ניט מיט די היינטיגע טרויעריגע צייטען. די בעסטע פון מיינע יוגענדליכע יאָהרען זיינען דאָך פאַרבונדען מיט דיר, די שעהנע שטאָדט, וואָס איז היינט געוואָרען אַ יאָמער-טהאָל. נאָר עס הויבט זיך גאָר ניט די האַנט צו שרייבען איבער יענע צייטען, ווען אונזערע פרעהליכע ליע־דער פלעגען קלינגען צווישען די פרעכטיגע בערג, וואו עס פליסט דער טעטערעוו.

אָה, וואָס פאַר גאָלדענע צייטען דאָס זיינען געווען און וואָס פאַר זיסע האָפנונגען! און וואָס הערט זיך היינט דאָרטען? קרעכצען און יללות. די נאַטור אַרום איז די זעלבע. אַלץ די זעלבע בערג, טהאָלען און טייכען, אָבער די מ ע נ ש ע ן? וואָס איז פון זיי געוואָרען? עס כאַפּט אָן אַ ציטער ביי די ווערטער פּאָגראָמען און שחיטות.

זשיטאָמיר! דו „וועלט פון זשיטאָ“, פון תבואה — אָה, ווי מען הונגערט היינט אין דיינע הייזער און ווי מען יאָמערט אויף דיינע גאַסען!

ניין, ליעבע ברידער! איך קען איצט ניט שרייבען איבער יענע צייטען, ווען עס איז מיר געווען אַזוי פרעהליך אויפ׳ן האַרצען און ווען איך האָב זיך אַרומגעטראָגען מיט אַזעלכע זיסע האָפנונגען אויף בעסערע צייטען, אויף אַ שעהנערער צוקונפט. דאַכט זיך, גאָר ניט לאַנג צוריק, די

זכרונות זיינען נאָך פריש, נאָר עס גלויבט זיך גאָר ניט, אַז היינט הערשט דאָרטען אַזאַ ווילדקייט, אַז מענשען זיינען אומגעוואַנדעלט געוואָרען אין אַזעלכע בלוטדורשטיגע חיות.

מיינע זכרונות וועל איך לאָזען פאַר בעסערע און פרעהליכע צייטען, אויך אויף אונזערע אידישע גאַסען, און דערווייל לאָמיר זיך טרייסטען מיט האָפנונגען אויף אַ בעסערע צוקונפט מיט מ ע נ ש ל י כ ע ר ע מענשען. א, לאָמיר ניט פאַרלירען די האָפנונגען און לאָמיר טאָן אונזער בעסט, מיר, וואָס האָבען דעם מזל צו לעבען אין אונזער גליקליכער נייער היים, אין אונזער הערליכער אמעריקאנער רעפובליק, — פאַר אונזערע אומגליקליכע ברידער, וואָס פלאָגען זיך און מוטשען זיך אין אונזער אַלטער וויסט געוואָרענער היים.

פ י ל י פ ק ר אַ נ ץ.

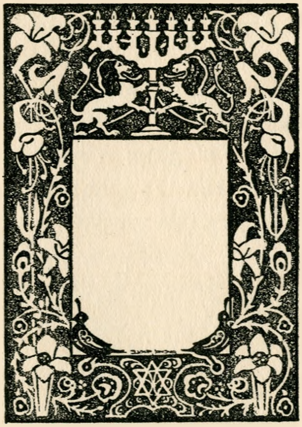

דער ערשטער פאגראם אין זשיטאמיר אין יאהר 1905

די גרויסע, שעהנע אידישע זשיטאָמיר האָט אין די לעצטע מלחמה־יאָהרען אדורכגעלעבט שרעקליכע, בלוטיגע טעג: דריי שרעקליכע פאָגראָמען, וואָס האָבען אוועקגערויבט אזוי פיעל קרבנות.

דער אָנדענק, דער הייליגער אָנדענק, פון די געפאַלענע, פון די קדושים, בלייבט טיעף אין אונזער אָנגעוועהטאָגט הארץ, בלייבט איינ־געקריצט מיט פייערדיגע אותיות אין אונזער נשמה — און אייביג־אייביג וועלען מיר זיי מיט טיעפען צער און הייליגען געפיהל דערמאָנען.

אונזער זשיטאָמיר האָט שוין נאָך מיט עטליכע יאָהר צוריק איבערגע־לעבט אַ בלוטיגען פּאָגראָם; נאָך אין יאָהר 1905 האָט דער אומגליק זיין שוואַרצע האַנט אויף אונז פאַרשפרייט און האָט פון אונז טייערע און ליעבע קינדער אַוועקגערויבט!

יזכור! זאָל דער נאָמען פון די דאַמאָלסדיגע קדושים דערמאָנט ווערען מיט די לעצטערע, מיט די נייערע געפאַלענע! זאָל אונזער „יזכור“ דאָס גאַנצע אומשולדיג פאַרגאָסענע בלוט דערמאָנען!

אַלע זיינען זיי קדושים, אומגעקומענע דורך דער האַנט פון רוצח, פאַרגאָסען אידיש בלוט!

ווי אזוי דער ערשטער פאגראם איז פארגעקומען

זשיטאָמיר איז געווען איינע פון די גליקליכסטע שטעדט אין רוס־לאַנד, וואו די אידען מיט די גוים האָבען זיך געלעבט בשלום. די פרעסע האָט ניט געדרוקט קיינע אַנטיסעמיטישע אַרטיקלען, די נאַטשאַלסטוואָ איז געווען אידען־פריינדליך; די אָרטיגע גוים האָבען ניט אַרויסגעוויזען קיין שום פיינדשאַפט צו אידען ניט אין רעליגיעזען און ניט אין נאַציאָ־נאַלען זין.

אין יאָהר 1904 אָבער האָט זיך דאָס רעדעל אַ דרעה געטאָן. אין דער צייט פון די רוסישע אומרוהען איז געוועהנליך אויך זשיטאָמיר ניט געשטאַנען פון ווייטען, און דאָס האָט, פאַרשטעהט זיך, שטאַרק אָנגע־שטויסען די שטאָדטישע פאָליציי אויף די אידען, וואָס זיינען אַלע מאָל דאָס כפרה־הינדעל. אויך דאַן אָבער זיינען די באַציהונגען צווישען איד און קריסט דאָ ניט געווען אַזוי אָנגעצויגען ווי איבער גאַנץ רוסלאַנד.

און ווען אין יאָהר 1905 האָט זשיטאָמיר זיך שוין אויך נישט אויס־געדרעהט פון דער פאָגראָם כוואַליע, וואָס האָט פאַרפלייצט גאַנץ רוס־לאַנד, איז עס געווען ניט אַזוי צוליעב דער שנאה פון די שטאָדטיגע קריסטען ווי צוליעב די אָנגעלאָפענע כוליגאַנעס און פון דער פאָליציי, וועלכע האָט זיך געוואָלט מיט אימיצען אָפּרעכענען פאַר'ן וועלען שטערען איהר מאַכט. דאָ האָט זיך דאָס ערשטע מאָל אָנגעהויבען אַן אָפענע אַגיטאַציע צו מאַכען אַ פאָגראָם, מיט דעם אויסרייד, פאַרשטעהט זיך, אַז מען געהט דאָ באַקעמפּפען די רעוואָלוציאָנערען, וואָס זיינען דאָך אַלע מאָל נאָר אידען.

אַז די קלאַנגען וועגען אַ פּאָגראָם האָבען אָנגעהויבען אַלץ שטאַרקער צו ווערען, האָבען די אינגערע עלעמענטען גענומען צו אָרגאַניזירען זיך אין אַ זעלבסט-שוץ.

צוליעב דעם האָבען די געקומענע כוליגאַנעס און פּאָליציי-לייט זיך העפטיגער גענומען פיהרען זייער פּאָגראָם-אַגיטאַציע שרייענדיג, אַז די אידען גרייטען זיך אויסצוקוילען אַלע גוים...

אַזוי איז די שטימונג געוואָרען אַלץ ערגער און די באַציהונגען זיינען געוואָרען אַלץ אָנגעצויגענער, ביז — ביז ס'איז געקומען צום ערשטען צוזאַמענשטויס.

דאָס איז געווען שבת דעם 23טען אַפּריל, 1905.

פּאַוואָליקאָווער שקצים האָבען פון ברעג טייך אָנגעהויבען וואַרפען שטיינער אין די לאָדקעס, וואו עס זיינען געפאָהרען אידישע יונגע לייט פון זעלבסט-שוץ. די אידישע יונגע לייט האָבען גלייך אָפּגעענטפערט מיט אַ פּאָר שאָסען אין דער לופט. די שקצים האָבען זיך אַ וואָרף געטאָן צו זייערע הייזער מיט געשרייען, אַז אידען ווילען זיי אויסקוילען. זיינען די גוים אַרויס פון די הייזער און האָבען מיט העק און דובינעס אַ וואָרף געטאָן זיך אויף זייערע שכנים די אידען. דאָ זיינען ווי פון דער ערד אויסגעוואַקסען זיי צו הילף טולער און מאַסקווער קאַצאַפּעס. זיי האָבען אָנגעהויבען צו ברעכען פענסטער און „ברעכען ביינער"... נאָר געראַ-בעוועט האָבען זיי ניט. באַלד זיינען זיך צוזאַמענגעלאָפען די „סאַמאָ-אָבאָראָנע", נאָר די פּאָליציי איז זיי פריהער פאַרלאָפען דעם וועג מיט געגרייטע ביקסען. די פּאָגראָמשטשיקעס אָבער האָבען געהאַט אַ פרייע האַנט. און אַזוי האָבען זיי געבושעוועט עטליכע שעה... זיי האָבען פאַרוואונדעט אַכט אידען, צווישען וועלכע עס איז אויך געווען דער שריפטשטעלער ש. צ. זעצער, וועלכער האָט מיט דער ערלויבניש פון פּאָליצמייסטער געוואָלט באַרוהיגען די כוליגאַנעס.

זונטאג אין דער פריה איז די שטימונג אין פּאַוואליקאָווקאַ און אַנדערע טיילען פון שטאָדט געווען זעהר אַן אויפגערעגטע. די כוליגאַנעס זיינען געשטאַנען אָנגעטרונקענע, ווילדע, גרייט צו זייער טייוולישער שפּיעל און יונגע לייטע, אידישע און קריסטליכע אינטעליגענטען, האָבען זיך געדרעהט אַרום זיי אויף צו פאַרהאַנדלען מיט זיי.

אַזוי האָט די שטימונג אָנגעהאַלטען אַ גאַנצען טאָג און אין אָוועט האָט דער פּאָגראָם אויסגעבראָכען. מען האָט גענומען ברעכען פענסטער. די אידישע „סאַמאָאָבאָראָנע“, וועלכע איז געשטאַנען אָנגעגרייט, האָט זיך גלייך אַוועקגעשטעלט אויף אַ פּאָזיציע. דאָ האָבען זיך אָבער דערהערט קלאַנגען, אַז אויף פּאָדאָליער גאַס איז דער פּאָגראָם אין פולען גאַנג. די אידען זיינען גלייך אַוועק אַהין. מען האָט אַרויסגערופען דעם גובערנאַטאָר. ער האָט צוגעזאָגט צו שיקען מיליטער, נאָר דאָס מיליטער איז געקומען אַ פיער שעה שפּעטער ווי דער פּאָגראָם האָט זיך אָנגעהויבען. אין דער צייט זיינען שוין געלעגען זעקס גע׳הרג׳עטע, פינף אידען און איין קריסט.

אויפ׳ן מאַרק האָט זיך אָפּגעשפּיעלט אַזאַ טראַגעדיע. צו דער אידישער סאַמאָאָבאָראָנע זיינען צוגעקומען די גוט באַקאַנטע דר. בינשטאָק און דער סטודענט בלינאָוו, אַ גוי. דערוויסענדיג זיך, אַז די פּאָליציי רינגעלט אַרום אַן עולם כוליגאַנעס און אַרעסטירט זיי נישט, זיינען זיי צוגעגאַנגען צום פּאָליצמייסטער איהם בעטען, ער זאָל באַרוהיגען די איינוואוינער. דער פּאָליצמייסטער האָט עס זיי צוגעזאָגט מיט׳ן תנאי, אַז זיי זאָלען הייסען די אידען זיך צוגעהן. בלינאָוו און בינשטאָק האָבען מיט ערפאָלג דורכגעפיהרט זיין פאָרשלאַג און ווען זיי האָבען זיך צוריקגעקעהרט צום פּאָליצמייסטער, האָבען זיי איהם שוין דאָרט ניט געטראָפען. אָבער ווי נאָר זיי זיינען אַריין אין רינג פון די סאָלדאַטען, האָבען

דער פּריסטאַוו און אָפּיצערען אָנגעהויבען שרייען : „דאָ איז געקומען אַ אידישער דאָקטאָר באַלאָדען מיט געווער!“ מען האָט איהם גענומען שלאָגען. אויף זיינע געשרייען האָט קיינער ניט געענטפערט. בינשטאָק האָט אָנגעכאַפּט בלינאָוו'ען ביי דער האַנט און ווען זיי האָבען ביידע זיך געוואָלט אַרויסרייסען פון קייט, האָט אַן אָפּיצער אַ ריס געטאָן בלינאָוו'ען אין בינשטאָק'ען אַוועקגעוואָרפען אויפ'ן טראָטואַר. שטיינער זיינען בלינאָוו'ען געפלויגען אין קאָפּ אַריין, איטליכער ווער עס האָט נאָר געוואָלט : כוליגאַנעס, סאָלדאַטען און אויך באַאַמטע האָבען זיך דאָ אַ וואָרף געטאָן אויף איהם און האָבען איהם אויפ'ן אָרט דער'הרג'עט. אַ צוקאַליעטשעטער, אַ צושניטענער איז ער געלעגען אין אַ טייך בלוט אויף דער גאַס ביז אין מיטען נאַכט.

אין דער זעלבער צייט וואָס מען האָט גע'הרג'עט בלינאָוו'ען האָט מען גע'הרג'עט אַ אידישען סוחר ה א ג ע ר , וואָס איז אַרונטער פון טראַמוואַי. שפּעטער האָבען כוליגאַנעס אין די אויגען פון דער פּאָליציי גע'הרג'עט אידען און אויף דער סטאַראַ־ווילסקאַיאַ איז שטערבליך פאַרוואונדעט געוואָרען דער תלמוד־תורה לעהרער, פרידמאַן.

אָבער די בלוטיגסטע שחיטה איז געווען אויף פּאָדאָליער גאַס. דאָ איז פאָרגעקומען אַ צוזאַמענשטויס פון דער „סאַמאָאָבאָראָנע“ און די מאָלדאַוואַנישע כוליגאַנעס. די כוליגאַנעס האָבען געוואָרפען שטיינער און געשאָסען פון ביקסען. די זעלבסט־שוץ האָט זיך זעהר העלדיש פאַרטיידיגט. און עס האָט אויסגעזעהן, אַז זיי וועלען זיין די זיגער. דאָ זיינען אָבער די כוליגאַנעס לעבען מאַטשיסעק'ס זאַוואָד פאַרגאַנגען די סאַמאָאָבאָראָנע פון הינטען און האָבען אייך צוגעקראָגען אַ גרויסע צאָהל אַרבייטער פון זאַוואָד, וועלכע זיינען אַרויס מיט שטיינער און געווער.

אַלץ וואָס די סאַמאָאָבאָראָנע האָט דאָ געקענט טאָן איז אַנטלויפען. גע׳הרג׳עטע זיינען דאָרט געווען. דער סטודענט לייביש וויינשטיין, אַ פריקאַשטשיק, 15 יאָהר אַלט, איצקא גוסינאָוו, אַ סטאָליאַר, אַבא יאַנקעל טשאַטשקעס, 21, אַן אַרבייטער ישראל פאַך, 28 יאָהר, יוסף מענאַקער, גדליה שמואלסאָן, 35 יאָהר אַלט.

אין אַנדערע פלעצער זיינען דעם זעלבען טאָג גע׳הרג׳עט געוואָרען דער נאַבאָרשטשיק מאָטעל דאַסון, 22 יאָהר אַלט, עליאַ פרידמאַן, 39, הירש קינבערג 17, אַברהם וואלדאַטשינסקי, סטודענט בלינאָוו, עליאַ אָל-שאַנסקי, הויז אייגענטימער, און דער שמיד יוסף הוגער, 39. די מייסטע זיינען געשטאָרבען פון שווערע קלעפּ אין קאָפּ פון העק און שטיינער. איינינגע טויטע זיינען געווען אַזוי צוקאַליעטשעט, אַז מען האָט זיי ניט דערקענט. פאַרוואונדעטע זיינען אין יענעם טאָג געווען איבער פופציג. פון די וואונדען איז אויך געשטאָרבען איינער שמואל פליישמאַן.

דריי אַ זייגער איז אויף דער דובנער גאַס גע׳הרג׳עט געוואָרען דער זעצער ריסמאַן, 22 יאָהר אַלט. איהם מיט זיין פאַמיליע האָט אַ שכן פאַרפיהרט צו זיך און זיי דערנאָך איבערגעגעבען צו די כוליגאַנעס. מאָנטאָג אין דער פריה זיינען נאָך איינינגע הייזער אויף פאָדאָליער גאַס געפּלינדערט געוואָרען.

דעם זעלבען טאָג איז אויך צעראַבעוועט געוואָרען דער זאַוואָד פון בראַווער און בירענבוים. צוויי מענשען זיינען גע׳הרג׳עט געוואָרען, דער טאַטע און זוהן קרישטאָל.

דער פחד איז געווען אומבאַשרייבליך. די גאַנצע אידישע באַפעל-קערונג איז געווען פאַר׳אָבל׳ט, צוזאַמענגעבראָכען צוזעהענדיג ווי די

צאַרישע פּאָליציי שטעהט אָפען אויף דער זייט פון די פּאָגראָמשטשיקעס.. די העלדישע זעלבסט־שוץ האָט ניט אָפּגעלאָזט די הענט ביז דער לעצטער מינוט — אָבער די מיליטער און פּאָליציי האָבען זיי געשטערט... אין דער זעלבער צייט אָבער האָבען די כוליגאַנעס געהאַט אַ פרייע האַנט.

דינסטאג איז אין שטאָדט עטוואָס שטילער געוואָרען. אָבער פּלוצלונג האָט מען דערהערט, אַז אַ פּאָגראָם האָט אויסגעבראָכען אין דער פאָרשטאָדט קראַשניאַ. אַ סך אידישע הייזער זיינען צעראַבירט געוואָרען און צעהנדליגער אידען זיינען גע׳ממית׳עט געוואָרען, געשלאָגען, גע׳מזיק׳ט.

ערשט שפּעטער איז דערקלערט געוואָרען קריעגס־צושטאַנד. דער פּאָגראָם האָט זיך גענומען איינשטילען. די כוליגאַנעס האָבען גענומען פאַרשווינדען... זיי האָבען שוין דערפיהלט, אַז „נאַטשאַלסטוואָ“ וויל שוין מעהר ניט הוליען..

דער פּאָגראָם האָט זיך איינגעשטילט — אָבער ניט די אידישע הערצער. אַ שרעק, אַ טיעפער צער און צאָרן האָט אַרויסגעקוקט פון אַלעמענס אויגען... ווי אַ בית־עולם האָט זשיטאָמיר איסגעקוקט נאָכ׳ן פּאָגראָם.

— און גרויס און שווער איז געווען דערנאָך די לויה פון די געפאַלענע !

טרעהרען האָבען זיך פון טויזענטער אויגען געגאָסען, די הערצער זיינען ביי אַלעמען צעבראָכען געווען, די איבער 50 טויזענט אידען פון זשיטאָמיר זיינען לאַנג, לאַנג פאַר׳אָבל׳ט געבליבען...

די נעמען פון די געפאלענע

דאס זיינען די נעמען פון די אומגעקומענע אין דעם פאגראם פון יאהר 1905. זאלען זייערע נעמען דערמאנט ווערען צוזאמען מיט אלע קדושים ביז אין דער אייביגקייט אריין.

1. ליבוש אפרים ב״ר שלמה וויינשטיין. ער איז געווען 21 יאהר אלט (גע׳הרג׳עט געווארען אויף פאדאל פון א קויל).

2. אבא ב״ר יעקב-לייב טשעסקעס, 21 יאהר אלט, א ביינקעל־מאכער (געהערט צום בונד, גע׳הרג׳עט אויף פאדאל).

3. גדליה ב״ר ראובן שמואלזאן, 35 יאהר אלט, א מעכאניק אין דעם זאוואד פון טשוגון גיסעריי (געשאסען געווארען אויף פאדאל).

4. יוסף־אברהם ב״ר משה־מרדכי נוגער, 40 יאהר אלט, א שמיד.

5. צבי ב״ר ישראל הכהן קינבערג, 17 יאהר אלט, א פריקאשטשיק (באלאנגט צו די פועלי־ציון, גע׳הרג׳עט אויף פאדאל).

6. אליעזר צבי ב״ר פסח הכהן ריסמאן, 22 יאהר אלט, א זעצער.

7. ישראל ב״ר יצחק הכהן פאך, 28 יאָהר אַלט, אַ פּועל־ציין פון „סאַמאָ־אַבאָראָנע״.

8. יוסף ב״ר בנימין מענאַקער, 20 יאָהר אַלט, אַ קצב פון די ציוני־ציון, גע׳־הרג׳עט אויף פּאַדאַל. ער איז געווען גרייט יעדע וואָך צו פּאָהרען קיין פּאַלעסטינא.

9. אברהם ב״ר מרדכי וואלדאטשינסקי, 17 יאָהר אַלט, אַ שניידער, גע־הערט צום „בונד״.

10. יהושע ב״ר משה צבי פרידמאַן, אַ בעדער, 39 יאָהר אַלט. גע׳הרג׳עט געוואָרען ווען ער איז געלאָפען ברענגען דעם פּאַטרול אויף פּאַדאַל.

11. מרדכי קלמן ב״ר יעקב מענדעל דעסון, 19 יאָהר, אַ בלעכער, באַלאַנגט צום „בונד״, גע׳הרג׳עט געוואָרען אויף פּאַדאַל.

12. יצחק ב״ר יהודה-לייב גוסינאָוו, 15 יאָהר אַלט, אַ פּריקאַשטשיק, פון די פּועלי־ציון, פּאַרשטיינט געוואָרען זונטאג אויף פּאַדאַל.

13. אליהו ב״ר יצחק עלשאַנסקי, 44 יאָהר, אַ פּאַדריאַטשיק.

14. שמואל ב״ר דוב פליישמאַן, 15 יאָהר אַלט, פון די ציוני־ציון.

15. שמעון ב״ר אברהם בער באלגער, 17 יאָהר.

16. חנה דולבער, 70 יאָהר יאָהר, פון דאָרף דובאָווער. געה׳רג׳עט אין דאָרף. איהר מאַן שווער פאַרוואונדעט.

17. איינעם דער׳הרג׳עט אויפ׳ן וועג קיין סיננור. זיין נאָמען ניט באַקאַנט.

18. וואָלף ב״ר חיים שאַיעוויץ, פון סיננור.

19. האָגער, אַ סוחר.

20-21 טאַטע און זוהן קרישטאָל.

22. און צו דעם צעטעל פון די אומעקומענע קומט אויך צו דער נאָמען פונ׳ם גוי איוואַן איוואַנאָוויטש בלינאָוו, וואָס איז גע׳הרג׳עט געוואָרען, ווייל ער האָט זיך אָנגענומען פאַר אידען.

געפאלענע אין פאגראם פון יאהר 1905

יזכור

די צעהן טשודנאווער העלדען

(זייער העלדישער טויט אין טראַיאַנאָוו).

צעהן העלדען זיינען זיי געווען. צעהן וואונדערבאַרע יונגע, אידעאַליסטישע אידישע נשמות, צעהן יונגעלייט פון טשודנאָוו. ניין פון זיי האָבען זייער גרויזאַמען טויט אין טראָיאַנאָוו געפונען, דער צעהנטער האָט זיך ווי דורך אַ נס געראַטעוועט.

זייער יונג בלוט איז אין טראָיאַנאָוו פאַרגאָסען געוואָרען. דאָרט האָט זיי אַ צעווילדעוועטער המון גוים איינעם נאָכ׳ן צווייטען אומגעבראַכט.

דאָס איז געווען אין אַפּריל, 1905.

די אומרוהיגע קלאַנגען וועגען פּאָגראָמען אויף אידען האָבען זיך אין זשיטאָמיר און אַרום זשיטאָמיר פאַרשפּרייט. טשודנאָוו און טראָיאַנאָוו זיינען צוויי קליינע ישובים נעבען זשיטאָמיר. האָט דער פּאָגראָם-שרעק אויך די דאָרטיגע אידען דערגרייכט.

אין טשודנאָוו — ווי אין פיעלע אַנדערע שטעדט, אויך ווי אין זשיטאָמיר אַליין — האָט זיך אַ זעלבסט-שוץ געגרינדעט.

ווען די טשודנאָווער יונגעלייט, מיטגליעדער פונ׳ם זעלבסטשוץ, האָבען דערהערט, דאָס אין זשיטאָמיר האָט אויסגעבראָכען א פּאָגראָם, האָבען זיי צווישען זיך אַ זיצונג געהאַט און באַשלאָסען, מיט באַהאַל־טענעם געווער, זיך אויף אַ פוהר קיין זשיטאָמיר צו לאָזען, צו העלפען די זשיטאָמירער זעלבסטשוץ אַנטקעגען די כוליגאַנעס. צעהן העלדען זאָלען פאָהרען.

די געפאַהרען אין וועג ? די געפאַהר, וואָס וואַרט אויף זיי אין זשי־טאָמיר גופא ? — ניין, דאָס וועט ניט אָפּשרעקען די צעהן יונגע, אַנט־שלאָסענע טשודנאָווער העלדען! זיי מוזען געהן, פאָהרען, לויפען צו הילף זייערע אַנדערע ברידער, זיי מוזען לויפען אָפּהיטען דאָס אידישע האָב און גוטס, מציל צו זיין פון טויט אידישע לעבענס...

די פוהר האָט זיך פון אָרט געריהרט — די פוהר מיט די צעהן יונגעלייט. דאָס איז געשעהן דעם 25טער אַפּריל.

אַז צו די טשודנאָווער כוליגאַנעס איז דערגאַנגען די מעשה, אַז צעהן יונגעלייט האָבען זיך קיין זשיטאָמיר געלאָזט, האָבען זיי גלייך געגעבען צו וויסען צו די טראָיאַנאָווער גוים, דאָס „אַ מחנה סאָציאַליס־טען, רעוואָלוציאָנערען, אידען זיינען אַרויסגעפאָהרען קיין זשיטאָמיר דורך טראָיאַנאָוו, צו העלפען אויסקוילען די גוים“.

די דאָזיגע ידיעה האָט זיך ווי אַ פלאַם־פייער פון גוי צו גוי, פון קירך צו קירך פאַרשפרייט. גוים האָבען צעקאָכטע אין מהנות זיך זאַמ־לען גענומען — גוים מיט העק און מיט אייזענס, מיט ביקסען און מע־סערס...

און די פוהר מיט די צעהן יונגעלייט האָט זיך אַלץ נעהנטער צו טראָ-
יאַנאָוו צוגערוקט...

אַז די טשודנאָווער יונגעלייט זיינען אין טראָיאַנאָוו אַריינגעפאָהרען,
האָבען זיי זיך פלוצלונג דערזעהן אַרומגערינגעלט פון אַ צעווילדעוועטער
קריסטליכער מחנה. די קלויסטער־גלאָקען האָבען, ווי צו אַ שרפה, קלינ־
גען גענומען און אַלץ מעהר און מעהר האָבען זיך די גוים פון אַלע זייטען
שיטען גענומען.

קולות האָבען גענומען פאַרהילכען די לופט: ווער זיינען זיי?
וואוהין פאָהרען זיי? — הרג׳עט זיי! טויט זיי! זיי זיינען פאַרפלוכטע
אידען!

די צעהן יונגעלייט האָבען פון אָנפאַנג, דערזעהענדיג, אַז זיי זיינען
שוין סיי ווי אין אַ גרויסער סכנה, געוואָלט זיך באַש־צען, קעמפפען ביז׳ן
לעצטען טראָפּען בלוט, פאַלען ווי העלדען!

אָבער דאָ האָבען די טראָיאַנאָווער אידען זיי בעטען גענומען, זיי
זאָלען ניט קעמפפען, זיי זאָלען זייער געוועהר אָפּגעבען, וועלען זיי מיט
דעם זייערע אייגענע לעבענס ראַטעווען און אויך די לעבענס פונ׳ם גאַנ-
צען שטעדטעל.

די העלדישע בחורים האָבען זיי געפאָלגט.

אָבער ווי נאָר זיי האָבען זייער געוועהר אָפּגעגעבען, האָבען זיך די
גוים אויף זיי ווי ווילדע חיות געוואָרפען: ווער מיט אַ האַק, און ווער
מיט אַ מעסער, און ווער מיט אַ שטיין — ממש איינעם נאָך דעם אַנדערען

האָט מען צושניטען, צופיצעלט, צוריסען גלידערווייז. און אַז זיי האָבען שוין איינעם דער׳הרג׳עט, האָבען זיי, די ווילדע חיות, נאָך אַלץ גע־שטאָכען, געצופּט דעם טויטען קערפּער און דערנאָך אַ פאַרשפּיגענעם, אַ פאַרבלוטיגטען איהם פאַר די הינט אַוועקגעוואָרפען... — — —

צוויי פון די קרבנות, נאָך גאָר אינגלאַך, זיינען אַנטלאָפען פון די מערדער און זיי האָט אָפּגעגאָלטען צו דערלויפען ביז דער שוהל, וואו דער שמש האָט זיי באַהאַלטען. וועה, דאָס האָט די אומגליקליכע געראַטע־וועט נאָר אויף איין טאָג, אַ שרעקליכען טאָג, שרעקליכער נאָך אפשר פאַר׳ן טויט!

אַ גאַנצען טאָג זיינען די יונגע קינדער געלעגען אין געציטערט אין שוהל. אויף מאָרגען האָבען זיך אָבער דערוואוסט דערפון די בויאַנעס. אַ המון בלוט-דורשטיגע, אויפגערייצטע פּויערים זיינען אָנגעלאָפען צו דער שוהל. מען האָט גענומען שלאָגען דעם גבאי, פאַר וואָס ער האָט ערלויבט צו עפענען די שוהל, און דערנאָך איז מען אַריין אין שוהל. איין יונגערמאַן האָט זיך באַהאַלטען אויפ׳ן בוידעם, האָט מען איהם פון דאָר־טען אַראָפּגעוואָרפען און אַזעלכע עינויים אָנגעטאָן, אַז ער האָט געבעטען ביי די מערדער דעם טויט אַלס גנאָד.

דער צווייטער האָט זיך אין אָרון קודש באַהאַלטען. די בויאַנעס האָבען דעם אָרון קודש אויפגעריסען און טאַקע דאָרטען דער׳הרג׳עט... די ספרי תורות זיינען עדות געווען אויף דעם שרעקליכען מאָרד...

ניין העלדען זיינען מיט אַזעלכע יסורים אומגעבראַכט געוואָרען. דער צעהנטער האָט זיך ווי דורך אַ נס געראַטעוועט. געראַטעוועט זיך כּאָטש פון טוידט!

דאָס זיינען די נעמען פון די אומגעקומענע: יעקב בן־ציון בהרב יוסף־אהרן מתוק (17 יאָהר אַלט),יעקב ב״ מענדעל בראָדסקי (24 יאָהר אַלט), פּנחס בן יעקב הורוויץ (21 יאָהר אַלט), דוב זאָלאָטניק (25 יאָהר אַלט), אייזיק בילענקין (18 יאָהר אַלט), זעליג בן צבי, יעקב שערמאַן, יוסף־לייב, משה־בערעל שלומים, יעקב מיטנאָוויצקי איז שווער פאַר־וואונדעט געוואָרען.

אָט דאָס איז טראַגישע געשיכטע מיט די טשודנאָווער העלדען.

צוזאַמען מיט די געפאַלענע אין זשיטאָמיר, צוזאַמען מיט אַלע אידי־שע מאַרטירער פון אַלע דורות, וועט זייער געדעכעניש אייביג לעבען אין דער נשמה פון דעם אידישען פאָלק!

די דריי בלוטיגע יאהרען אין זשיטאמיר

(וואָס זשיטאָמיר איז זיך אויסגעשטאַנען אין די יאָהרען 1917, 1918, 1919 און 1920. אַליין דורכגעלעבט און איבערגעגעבען פון פרוי קלאַרא קויפמאַן).

שרעקליכע, בלויטיגע, גרויליכע טעג האָט איבערגעלעבט אונזער שטאָדט זשיטאָמיר אין די לעצטע עטליכע יאָהר. אונזער אַמאָליגע לעבעדיגע שטאָדט איז רואינירט געוואָרען, איז דערטרונקען געוואָרען אין אַ ים פון אומענדליכע צרות. אַזש פון יאָהר 1917 האָבען זיך די אומגליקען געצויגען ביז היינטיגען טאָג.

איך אַליין האָב מיט מיינע אויגען די דאָזיגע אומגליקען בייגעוואוינט.

און איצט, געפינענדיג זיך צווישען מיינע ברידער און שוועסטער לאַנדסלייט אין אַמעריקא, וועל איך פרואווען איבערגעבען אַלץ, וואָס איך האָב געזעהן, אַלץ וואָס האָט געטראָפען אונזער ליעבע שטאָדט זשיטאָמיר!

אין יאָהר 1917 איז זשיטאָמיר, ווי די אַנדערע געגענדען אַרום, פאַר-נומען געוואָרען פון דער דייטשער אַרמעע. אַלס הערשער איבער אונז איז באַשטימט געוואָען — געטמאַן סקאָראָפּאַדסקי.

דער ערשטער פּאָגראָם.

געטמאַן סקאָראָפּאַדסקי האָט אין אוקראַינא געקעניגט געגען אַ יאָהר. פאַר זיין צייט האָט זיך געלעבט גאַנץ רוהיג. די דייטשען האָבען איינגעפיהרט אַ גוטע אָרדנונג און האָבען נישט אַרויסגעצייגט קיין אַנטיסעמיטיזם. די אינדוסטריע און האַנדעל זיינען געווען אין פולען גאַנג. מענשען האָבען גוט פאַרדינט און פיין געלעבט.

נאָר אין איין שעהנעם טאָג, דעם 8טען דעצעמבער, יאָהר 1918, איז פון קיעוו אָנגעקומען אַ גרויסער „אַטריאַד" קיין זשיטאָמיר אונטער דער פיהרערשאַפט פון „באַטיקאַ פעטלוראַ", און דאָ איז פאָרגעקומען די ערשטע שלאַכט צווישען פעטלוראַ'ן און די דייטשען. אָנגעהאַלטען האָט די שלאַכט פון 8טען ביז'ן 10טען דעצעמבער און האָט זיך אויס־געלאָזט מיט אַזיעג פאַר פעטלוראַ'ן, — די דייטשען האָבען געמוזט אָפּטרעטען.

דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל וואָס די זשיטאָמירער איינוואוי־נער איז אויסגעקומען צו הערען דאָס קראַכען פון קאַנאָנען, האָבען זיי זיך שטאַרק דערשראָקען און זיך באַהאַלטען אין די קעלערס.

די דייטשען זיינען אַוועק, דאָס שיסען האָט אויפגעהערט. די גאַסען האָבען אויסגעזעהן אַזוי ווי קברים, פון וועלכע מען האָט אַרויסגענומען די טויטע... די הייזער אַלע — פינסטער. דאָ און דאָרט אין שמוב — בלוט פון געפאַלענע און פאַרוואונדעטע סאָלדאַטען מסתמא. עטליכע טעג זיינען אַוועק. דער עולם האָט זיך אַ ביסעל באַרוהיגט און אָנגע־

הויבען אַרויסקריכען פון די נאָרעס צו ביסלאַך. דאָס לעבען האָט אָנגענומען דעם נאָרמאַלען גאַנג און ווידער האָבען מענשען אויפגעלעבט און געלעבט, געהאָפט...

עס זיינען אָנגעקומען די טעג פון „ראָזשדעסטוואָ“. די זיעגער האָבען זיך גאַנץ פיין גע׳יום-טוב׳ט, אָבער אַלץ איז זיך געגאַנגען כשורה. נאָר ערשט דעם לעצטען טאָג יום-טוב האָט זיך אין גאַס דערפיהלט אַני-אומרוהיגקייט. סאָלדאַטען און ציווילע מענשען האָבען אין געדרענג אָנגעהויבען אָנצופילען די גאַסען און דאָ האָט זיך צווישען עולם אָנגעהויבען די אַגיטאַציע פאַר באָלשעוויזם.

די אידען, וואָס האָבען זיך דאַן געפונען אין גאַס, האָבען אינסטינקטיוו דערפיהלט, אַז עפּעס נישט גוטס הויבט זיך דאָ אָן, און האָבען זיך באַלד צוריקגעצויגען פון אַלע ריידערייען און זיך צעגאַנגען אין די היימען, נישט נעהמענדיג קיין אנטהייל אין דער פּראָפּאַגאַנדע. לויפענדיג שוין אַהיים האָב איך באַמערקט ווי די גוים שרייבען מיט קרייד אויס צלמים אויף זייערע טירען און הענגען אַרויס איקאָנעס. וואָס דאָס באַדייט האָב איך נישט געוואוסט, נאָר דאָס האַרץ איז מיר מיט אַמאָל איינגעפאַלען...

דאָס איז געווען די ערשטע שלאָפלאָזע נאַכט פאַר די אידען אין זשיטאָמיר. אין דער פריה האָט מען שוין דאָס שיסען געהערט איבער דער גאַנצער שטאָדט. אַרויסגעהענדיג אין גאַס האָט מיך באַגעגענט אַן אַלטיטשקער מאַן און האָט מיך געוואָרענט איך זאָל אין שטאָדט אַריין זיך נישט דערוועגען צו געהן. און דאָ האָט ער מיר דערצעהלט די גוטע בשורה, אַז אין שטאָדט איז שוין דער פּאָגראָם אין אַלע עקען.

אָנגעהויבען האָט זיך דער פּאָגראָם דערמיט, וואָס די סאָלדאַטען האָבען זיך אַריינגעריסען אין די קלייטען און האָבען אַלע טייערסטע זאַכען פאַר זיך פאַרנומען און די ביליגערע אַרויסגעוואָרפען אויף די גאַסען. די שטאָטיגע כוליגאַנעס, וועלכע האָבען נישט געהאַט קיין גע־וועהר און האָבען דעריבער זיך נישט געקענט פאַרמעסטען מיט די סאָלדאַטען, האָבען זיך נעבעך געמוזט באַנוגענען מיט דעם אָפּפאַל. דער־פאַר אָבער האָבער זיי צווישען זיך ג ע ׳ ה ר ג ע ט ז י ך פאַר דאָס בעסטע. און אויסגעזעהן האָבען זיי, אַזוי ווי הינט ביי אַ יאַטקע...

קרבנות פון פוילישען פּאגראָם, יוני 1919.

אָפּגעפּאַרטיגט זיך מיט די קלייטען, האָבען זיי זיך אַ לאָז געטאָן איבער די הייזער, געראַבעוועט, געהרגעט און געשענדעט.

אזוי זיינען טעג געגאַנגען. ביי טאָג איז די הייליגע אַרבייט אָנגעגאַנגען פון די מאַסען אָן ביינאַכט האָבען זיך אויך באַוויזען די אויסדערוועהלטע פון פאָלק-באַאַמטע, גלחים און גלאַט אַזוי געלערנטע.

ענדליך זיינען די פּיאַווקעס שוין געוואָרען אזוי געשוואָלען פון בלוט, וואָס זיי האָבען אָנגעזויגען, אַז זיי האָבען זיך געמוזט אָפּרוהען...

ערשט איצט האָט מען דערזעהן דעם גאַנצען חורבן. די טויטע האָבען זיך געוואַלגערט אויף די גאַסען און די לעבעדיגע האָבען מיט געוויינען, דאַכט זיך ביז'ן זיבעטען הימעל, גענומען זיך באַגראָבען יעדער זיינעם, יעדער זיינעם. און דאָס איז דער צעטעל פון די קדושים אין דעם ערשטען פּאָגראָם:

דעם 14-טען מערץ האָט זיך דערהערט אַ קאַנאָנען שיסעריי און צווישען פּעטלוראַ'ס סאָלדאַטען איז געוואָרען אַ גרויסע בהלה. ווי פּאַר'סמ'טע מייז זיינען זיי געלאָפען נישט פאַרגעסענדיג בלויז איין זאַך: צו באַזייטיגען די אידען, וואָס האָבען זיך געפּלאָנטערט זיי אונטער די פיס. אַזוי זיינען די פּעטלוראָווצעס אַוועק קיין נאָווגאָראָד-וואָלינסק. צווישען נאָווגאָראָד און זשיטאָמיר האָבען זיי געמאַכט אַ פּאָזיציע.

12 אַ זייגער זיינען די באָלשעוויקעס מיט רויטע פאָהנען אין די הענט אַריין קיין זשיטאָמיר. נישט באַשערט איז געווען די אידען צו כאַפּען אַ לאַנגען אָטעם נאָך אַלע זייערע אומגליקען. די באָלשעוויקעס זיינען געווען קליין אין צאָהל אַנטקעגען די פּעטלוראָווצעס, ווייל אַלע גוים פון דער אומגעגענד האָבען זיך אָנגעשלאָסען אָן פּעטלוראַ'ן מיט'ן צוועק צו ראַבעווען. דעם 21טען מערץ האָבען די באָלשעוויקעס זיך געמוזט צוריקציהען.

דאָ האָט זיך דערהערט דער זעהר גלויבליכער קלאַנג, אַז אַריינקו־מענדיג אין שטאָדט וועלען די פּעטלורצעס אויס׳הרג׳ענען אַלע אידען. ווי דערפרישענד עס זאָל נישט זיין דער געדאַנק באַפרייט צו ווערען פון די אוממענשליכע איבערלעבונגען, איז דאָך געוואָרען נישט היימליך אויפ׳ן האַרצען... און די יוגענד, איבערהויפּט די מענער, זיינען אַוועק קיין בערדיטשעוו, וואו עס איז געווען די סאָוועטען־מאַכט.

די נאַכט פון 21טען מערץ האָט אָפּגעטאָן איהר אַרבייט פון צוגריי־טונג. מיט דער פולער פאַרשטעלונג פון אַלע מיתות משונות, וואָס דער אין דער פריה וועט ברייגנען, זיינען אַלע פאַרקראָכען אין די טיפסטע, פינסטערסטע לעכער, זיי זאָלען בעסער בלייבען אין אייביגער נאַכט, זיי זאָלען דעם אין דער פריה בעסער נישט זעהן...

אַזוי ווי עס איז געוואָרען טאָג בין איך אַרויס אין גאַס. וויעדער האָב איך דערזעהן דעם צייכען פון ליעבע און ברידערליכקייט אויף די טויערען פון די קריסטליכע מאַגאַזינען און וויעדער האָט געשמייכעלט די הייליגע פרוי אויף די טהירען פון זייערע הייזער...

רשימה פון די קרבנות

ערשטער פאָגראָם, יאַנואַר, 1919.

(אָנגעפיהרט פון פעטליוראַ׳ס באַנדעס)

אייזענבערג אהרן	איידעלמאַן יהושע
בוים אַברהם	קאַסטילאָף דוד
בירמאַן שרה	צימרינג יוסף
גראָשעווסקי משה	קאָוואַלסקי פייגע
געלער אברהם	נויעריש האסיע
גאָסבערג יצחק	שניידערמאַן ריסעל
חאזין לייזער	קאָטליאַר חיים
אטטיק אליעזר	מאראנאָווסקע מלך

מאָרנאָווסקי חוה
מאדריעלווסקי אהרן
מאַזעליש שמואל
קריטשמאַר אברהם
ראָטבלאַט רחל
סיידקער יצחק
לינדערמאַן שמואל
גערצינשטיין שמואל
פסאַכים יוסף חיים
ווינלאד אַלטער משה
פריינקיל זלמן
פערלצווייג יצחק
פערלצווייג אַברהם
עפעלבוים וועלוועל
פעלדמאַן משה
עפשטיין נחום

טווערסקע אהרן
ווייסלאָוויטש הירש
עסמאַן זלמן
וואַרשאָווייער דוד
מייזענבערג מייער
פרעסמאַן משה
צאל זרח
הירמאַן משה
איווניצקי שעפטעל
דאַנציס וואָלף
גערטיק שמואל
אָרלאָווסקי יהושע
דאָברין אהרן
רודיינקע יצחק הערש
רודיינקע יעקב
רודיינקע יחיאל מיכל

דער צווייטער פאגראם פון די פעטלור׳צעס

דעם 22טען מערץ, 12 א זייגער בייטאג, האבען די פעטלורצעס מיט ווילדע געשרייען זיך א שליידער געטאן אויף דער שטאדט. זייער ווארט האבען זיי הייליג געהאלטען, אנפאנגענדיג מיט דעם אידישען צייטונגס-פארקויפער אויף דער גאס. זיי האבען איהם גלייך דער׳הרג׳עט אויפ׳ן ארט.

זיי האבען זיך געלאזט אויף די שוהלען און האבען אויף פארשידענע מורא׳דיגע אופנים אויסגע׳הרג׳עט די אלטיטשקע אידען, וואס זיינען געשטאנען ביים דאווענען. די שטאדט איז פארוואנדעלט געווארען אין א שרעקליך שלאכט-הויז. מיט טויזענט פיינען האט מען געפייניגט די מענער און מיט צוויי טויזענט פיינען האט מען געפייניגט די פרויען. זיי האבען אויך ניט געשאנעוועט קיין קליינע קינדערלאך און גלייך מיט די עלטערען מיט אלערליי מיתות געטויט. די וואס האבען געוואגט זיך צו באהאלטען אין די הייזער האבען דערפאר זעהר טייער באצאהלט. אויף שטיקלאך האט מען זיי דערפאר צעריסען. אלע מאל האבען די באנדיטען ארויסגעפיהרט נייע גרופעס מענשען אויפ׳ן מארק, וואו עס זיינען געשטאנען די כוליגאנעס און נאכדעם ווי מען האט זיך גענוג אנגע׳חוזק׳ט איבער זיי, האט מען זיי צעריסען, צעפליקט.

אויפ׳ן צווייטען טאג פונ׳ם פאגראם האט זיך פעטלורא אליין באווי-

זען אין שטאָדט. מוזיק האָט געשפּיעלט אין אַלע גאַסען. זיין אַנוועזענהייט
אין ערמוטיגענדיגע ווערטער „הוליעט, קינדערלאך, אַז מיר וועלען נעה־
מען בערדיטשעוו וועט איהר נאָך מעהר הוליען", האָט די סאָלדאַטען
אונטערגעגעבען נאָך מעהר חשק... די הריגה האָט זיך אויף דאָס ניי
אָנגעהויבען פאַר איהם אין די אויגען. די קערפּערס האָבען זיך געוואַל־
גערט אין די גאַסען פאַר הינט און חזירים... אַרום 500 פּערזאָן זיינען אין
די פּאָר טעג אומגעקומען פון די פּעטלוראָווצעס.

קרבנות פון פּעטלורא׳ס צווייטער שחיטה, מערץ, 1919.

אויפ׳ן דריטען טאָג פונ׳ם פּאָגראָם האָט זיך דערהערט אַ קנאַקען פון

קאַנאָנען. דאָס זיינען וויעדער געווען די באָלשעוויקעס. — די חלשות־טראָפּען פון איין פּאָגראָם ביז'ן צווייטען.

די פּעטלוראָווצעס האָבען זיך אָבער שטאַרק אַנטקעגען געשטעלט. די באָלשעוויקעס האָבען געמוזט אָפּטרעטען. דעמאָלסט האָבען די לעה־רער און גלחים אָנגעהויבען פּרעדיגען אַנטקעגען פּאָגראָמען. נאָר וואָס פּאַר אַ ווערטה האָט געקענט האָבען זייער פּרעדיגען, אַז ערשט נעכטען זיינען זיי געווען צווישען די כוליגאַנעס?... און עס האָט טאַקע גאָר־נישט געהאָלפען. דאָס איינציגע שטיקעל גליק איז געווען, וואָס זיי האָבען אַלע געמוזט זיין אויף די פּאָזיציעס. נאָר פון צייט צו צייט ווען מען האָט איינינגע פון זיי געשיקט נאָך עפּעס אין שטאָדט אַריין, האָבען זיי דערהוייל גע'הרג'עט יעדען אידען, וואָס זיי האָבען אָנגעטראָפען. ווען די באָלשעוויקעס זאָלען דעמאָלט נישט געווען זיין הינטער דער שטאָדט, וואָלט מען געווען אויסגע'הרג'עט אַלע אידען.

עס איז אַוועק אַריבער אַ וואָך. די הריגות האָבען צו ביסלאַך אויפ־געהערט. עס האָט גענומען גיסען אַ גרויסער רעגען. די וועלט האָט געוויינט און אָפּגעוואַשען דערביי דאָס בלוט פון די קרבנות. אין שטאָדט איז געווען וויסט און פינסטער. אַלע קראָמען — ליידיג, פאַרמאַכט. אַלע הייזער פינסטער. נאָר וואו נישט וואו איז אַ צעשויבערטע פרוי געלאָפען אין רעגען מיט ווילדע געשרייען און געריסען די קליידער. דאָס האָט אַ משוגע'נע פרוי אַוודאי געריסען קריעה נאָך איהרע קינדער. אַזוי האָבען אייגענטליך אַלע אידען אויסגעזעהן נאָכ'ן צווייטען פּאָגראָם... גרויסע פוהרען האָבען זיך אָנגעהויבען ציהען צום בית־עולם און וויינענ־דיגע רייהען לעבען זיי. הענט און פיס און קעפּ האָבען זיך באַזונדער געוואַלגערט אויף די וועגענער. ..

אויפ׳ן בית־הקברות זיינען וויעדער געשטאַנען די סאָלדאַטען און גוט אַכטונג געגעבען עס זאָל חלילה נישט אימיצער זיך פאַרגינען דעם פאַרגניגען צו געזעגענען זיך מיט אַ טויטען. די קרובים פון די הרוגים האָבען געמוזט אַליין מקבר זיין זייערע אייגענע און די געשרייען פון די פרויען און דאָס זיפצען און וויינען פון די מענער האָט זיך געטראָגען פאַר מיילען אַרום דער שטאָדט...

פעטלוראַ מיט זיין באַנדע איז געבליבען אין שטאָדט ביז דעם 2טען אַפריל, 1920.

דעם 2טען אַפריל, דאַן פונקט ערב פסח, האָבען די פעטלוראָוצעס וויעדער געמוזט מאַכען פליטה נעבעך. די באָלשעוויקעס זיינען געשטאַנען הינטער דער שטאָדט. יעדער שאָס פון זייערע קאַנאָנען האָט דערוועקט אין די אידען אַ נייע שטיקעל האָפנונג. ענדליך זיינען די פעטלוראָוצעס אַנטרונען געוואָרען, די איינוואוינער פון שטאָדט האָבען זיך געמוזט באַהאַלטען אין די קעלערס. איי׳ניגע מענשען זיינען געשאָסען געוואָרען פון די קאַנאָנען, נאָר וואָס פאַר די גוים איז געווען אַן אומגליק איז פאַר די אידען געווען אַ גליק. זיי זיינען שוין געווען צעפריעדען מיט די עטליכע קרבנות זייערע, האָפענדיג אַז די וועלען זיין די לעצטע. און אויך צעפרידען זיינען זיי געווען מיט דעם, וואָס די קינדער, וועלכע זיינען אַנטלאָפען קיין בערדיטשעוו, וועלען זיך קענען צוריק אַהיים אומקעהרען.

נאָך אַ שווערער שלאַכט זיינען אין שטאָדט אַריין די באָלשעוויקעס. מיט זיי טאַקע האָבען זיך צוריקגעקעהרט די פיעלע אַנטלאָפענע. דאָ האָבען זיך אָנגעהויבען נייע יאָמערען און קלאָגען, ווייל די צוריקגעקומענע האָבען ערשט דערזעהן ווער עס פעהלט זיי. און געפעהלט האָט

אין יעדען הויז. אַזוי האָבען מיר אידען אין זשיטאָמיר אָפּגעריכט די סדרים פון אונזער יום-טוב פון באַפרייאונג !...

אין גאַר אַ קורצער צייט האָבען די באָלשעוויקעס געמאַכט אַ פאָל-שטענדיגע אָרדנונג אין שטאָדט, נאָך זייער פּראָגראַם פאַר שטעהט זיך.

דאָ האָט זיך אָנגעהויבען אריינ׳גנב׳ענען דער פריהלינג אין שטאָדט אַריין, דער פריהלינג, וואָס לאָזט זיך נישט שטערען פון אונזערע ליידען. די נאַקעטע בוימעלאַך פאַרשעהמען זיך אין דער ליכטיגקייט פון דער פריהלינג-זוהן און הויבען אָן ארויפציהען זייערע גרינע מלבושים אויף זיך. אויך די ערד כאַפּט שנעל ארויף אויף זיך די גרינע דעקע, וואָס דער ווינטער האָט אַזוי חוצפה׳דיג אַרונטערגעריסען. פויגעלאַך באַזינגען די נייע-געבוירענע אומשולד. אין דעם הארצען פונ׳ם צעבראָכע-נעם יונגען אידען גנב׳עט זיך אַריין די יונגענקע פריהלינג-האָפנונג. און עס ווילט זיך לעבען, לעבען און דערלעבען. די פאַרשטאָרבענע ווערען ביסלאַכווייז פאַרגעסען. און נאָר די אידישע מעלאַנכאָלישע מאַמע פאַרגעסט נישט איהרע קינדער. אַזוי געהט זי טאָג נאָך טאָג צום בית-עולם מיט געבויגענעם קאָפּ און פאַרזונקענע אויגען אָנצוקוקען ווי עס הויבען אָן צו גרינען די קברים פון איהרע דער׳הרג׳עטע קינדערלאַך...

די באָלשעוויקעס זיינען געווען אין שטאָדט ביז דעם 14טען אויגוסט. אין זייער צייט איז אין שטאָדט געווען זעהר רוהיג און קיינע געוואַלד־טאַטען זיינען נישט געשעהן. נאָר פּלוצים זיינען די באָלשעוויקעס דעם 19טען אויגוסט פון העלער הויט נישט געבליבען אין שטאָדט.

דאָס מאָל איז אַרומגעגאַנגען אַ קלאַנג אַז אַ פּוילישע מאַכט קומט אין שטאָדט אַריין. אַרויסגעוויזען האָט זיך אָבער, אַז אין שטאָדט איז אַריין אַ שפּאָגעל נייע רעגירונג „גאַליציאַנער“. די אידען האָבען זיי זעהר שעהן מקבל פּנים געווען און אויך זיי האָבען זיך צו די אידען פריינדליך באַנומען.

צוויי טעג איז געווען שטיל. דערנאָך האָבען די שטאָדטיגע כוליגאַנעס זיך שטאַרק פאַרבענקט נאָך אידיש בלוט און האָבען אָנגעהויבען אַן אַגיטאַציע פאַר אַ נייעם פּאָגראָם. זונטאג זיינען זיך אַלע אַרומיגע גוים צונויפגעפאָהרען מיט גרויסע פוהרען אויף אַוועקצופיהרען דאָס אָנגעראַבעוועטע, וואָס זיי האָבען געהאָפּט צו קריגען פון די כוליגאַנעס. מען איז צו דער רעגירונג געגאַנגען בעטען ערלויבניש דאַרויף. האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזען, אַז דאָס מאָל האָבען זיי נעבעך געמוזט בלייבען ענטוישט און נישט נאָר האָבען זיי זיך אומגעקעהרט אָהן רויב, נאָר מען האָט נאָך ביי זיי צוגענומען דאָס געוועהר. פאָר די „גאַליציאַנער“ האָט זיך געלעבט גאַנץ רוהיג און שטיל. נאָר לאַנג האָבען זיי נישט געוועלטיגט, אין דעם 18טען סעפּטעמבער, 1919, זיינען צוריק אַריין די באָלשעוויקעס.

רשימה פון די קרבנות

2טער פּאָגראָם פון דעם 23טען ביז דעם 26טען מערץ, 1919

אוורוך משה

אַרינאָוויטש שמואל

אַרינאָוויטש אַברהם אַבּא

אַפּאַטאָוו דאָבּע

אייזמאַן יודעל

אַקסעלראָד אַברהם

אייזענבערג פייגע

בּראַווערמאַן דוד

בּיקאָווסקע יעקב

בּאַראַטינסקי מאַניש

בּייגעל אהרן

בּאַדיאַן אפרים

בּאַריאַן לוי יצחק

בּערקאַן שמואל אַבּא

בּאַראַן בּת־שבע — מוטער

בּאַראַן סייני — טאָכטער

בּעזפּריזאָווניע יעקב

בּעזפּריזאָווניע דבורה

בּעזפּריזאָווניע בּרוך

בעזבאָקע מרדכי

בעזבאָקע לייזער

בּאקאָליינִיק ישראל

בלאָוושטיין דוד

בעקאָר ראָכיל

בעקאָר עטיל

בעקאָר פּרץ

בעקאָר לייב — אַ פאַמיליע

באילאסני עזרא

באליאסני בן־ציון

באַראָן יוסף

ביק לאָה

ביק שלמה

בראָמבערג ישכר בער

בעזנאָסע זיסעל

בריסילעווסקע שמואל

בראָדיצקי שלום

וועקזאָלץ גרשון

וויינמאָן פּנחס

וויינמאָן מנשה

וועקסמאָן משה

וואָלדמאָן אסתּר

וואָלדמאָן לייב

וואָליקס אַברהם

ווישנעפּאָלסקי מאָניש

וויינטרויב יצחק

וויינשטיין מייער

וועקסעלמאָן שמואל לייב

וועקסעלמאָן נפתּלי

וועקסעלמאָן יחזקאל

וועקסעלמאָן חוה

וואלאשין חיים

וואָקס אליה

גאָלדמאָן יהודה לייב

גאָלדינבערג שלמה

קארטשיצער פּנחס

קינים אַברהם זעליג

כץ משה

כץ ברכה

כץ שלום

קרייזמאַן דוד

קאַשטינסקי מרדכי

קרייזמאַן דוד

קאַלטאַן לייזער

קיינדע משה יצחק

קריטשמאַן פייוויש

קאלטאַן ברוך בנציון

קאַרין יעקב

קאַרפּעלמאַן יוסף

קאסטאוועצקי אליהו

קריסטאַל אברהם שלמה

קאליקע משה

קראַווצאָוו גרשון

קראַווצאָוו ראובן

קראַווצאָוו ברוך יוסף

קראַווצאָוו חיה

קראַווצאָוו חוה

קאַמינער יעקב

קראַטשינסקי שמאי

ליאַפּערסקי יצחק

לייבמאַן לייזער

לעביינין באַסי

לעגזאַלין גרשון וואָלף

לערנער בן־ציון

לערמאַן ישראל

ליאבטשיצער משה

לעווין אַברהם

לעקאַך־בעקער ישראל הערש

לעוויצקאַיאַ חנה לאה

לעוויצקאַיאַ באַסי

לערנער בנימין

לענדערמאַן יצחק

לאַנדע פּנחס

לערמאַן יהושע מייער

ליפשיץ בּנימין

מאזיר יצחק בּער

מיכּייניק אַברהם

מעדוועטינקע עטעל

מאַץ פּנחס

מאץ אברהם

מאץ צאַלי

מאץ טויבּע

מאץ שיינדעל — אַ פאַמיליע

מייזינבערג רחל

מייערסאָן מייער

מיסאָנזשניק לייבּ

מיסאָנזשניק הענעך

מיסאָנזשניק אַברהם

מאַרגאָלים מרים

מאַרגאָלים אפרים

ראַפּאָפּאָרט איטאַ

ראָזענשטיין חיים

ראַזאָווסקי משה

ראָגאָוואָי יודעל

ראָגאָוואָי ישראל

ראָכוואָרג שאָפּס

ראַבּינאָוויטש וויכנע

ראַבּינאָוויטש וואָלף

ראַיִיש מאָניש

רודזינסקי יונה

ראָזענבּלאַט אפרים

ריזשעווסקי אפרים

דאַראַמילסקי שלמה

רייך משה

ראָזאָווסקי שרה

ראָזענבערג טודרוס

ראָטענבערג יעקב

סמאָליאַר יעקב

סמאָליאַר יצחק

סאָבאָלעווסקי פּנחס

סטאָוועצקי יוסף

סוסליק איסר

סעגאל רייצי

סעגאָל ראובן

סטאַראָבינסקי נאָטע

סטאַראָבינסקי יצחק

סידעלמאָן יהודה לייב

טעטעלמאָן חנה

טעטעלמאָן ישראל מרדכי

טוועב יוסף

טוועב רבקה

טאָבאָטשניק אַברהם

טאַשאַקאָווסקי טויבע רחל

טעסלער משה מענדעל

טאַרטשינסקי ישעיה

אושאָמירסקי יעקב

פעלדמאָן יעקב

פעלדמאָן קלמן — זיין זוהן

פערשטער אַברהם

פרומער הערש וואָלף

פרידמאָן יצחק

פירשנייט יצחק

פלייטמאָן זיידעל

פאַרבער יהושע

פישמאָן משה

פילצער יהודה לייב

פרידלאַנד יצחק

פישמאָן יעקב ישראל

פלייטמאָן יצחק דוד

פרידמאַן אַברהם	גלאזמאַן אַברהם
האדעראָף מרדכי	גיוועגנטיל ישראל יוסף
האדעראָף גיטעל	גאָלדינבערג לייזער
קאָדירקער יחזקאל	מאַלפּערין ברוך
האַזאַנאָוויטש מרדכי	גוטמאַן משה לייביש
האַזאַנאָוויטש חיים	גאָלדינבערג ריסעל
גאָלדמאַן אַלטער	גאָלדינבערג אהרן
גלאַזמאַן מאַניש	גוטמאַן מרים
גלאזמאן אברהם	געטרייער לייזער
גאָלאָווינסקי מרדכי	געפּט שעוויל
גראַזינסקי בערקע	גענדילמאַן מרדכי
גערשטיין אַריה	גענדילמאַן יעקב
גוטמאַן בעקי	גענדילמאַן שמעון
לאַזיר נאזמאַן	גאָריוויץ יהושע
גאָלדפעלד טויבע	געלבאָרג חאַסי
גאָלדפעלד שמעון	גייבערגריץ נחמן
גערזאָן יצחק	גאָטמאַן שלמה

גאָטליב יצחק

גאָלדפעלד יעטע

געלשטיין אַברהם

דאָרפמאַן מרדכי

דאָרפמאַן צייטלין

טראָבאָווע אייזיק לייב

דאָב שלמה

דאָב זייוויל

דייען חנה

דריישפּאַן אַברהם

דריישפּאַן זלמן גערש

דעכטיאַר לייב

זעגעלמאַן בערקע

זאַקס ליבע — מוטער

זאַקס גרשון — זוהן

זיידענוואָרג שמואל

זאָלאָטאָווסקע מרדכי לייב

איטקיס בנימין

אידיישקין חיים

קראסיק גערש

קאָמיניר זינדע

קאָמיניר יוסף

כץ רבקה

קריינטבייוועל משה

קאריסטישעווסקי משה זעליג

קאָגאַן יעקב

מאָלטיק לייזער

מאָלטיק מרדכי

מיידיק עזרא

מעטניק משה

מייערסאָן בנימין

מיטניק ישראל

מלמד מנחם

מאריין חיים

מאזליש אסתּר

מיטניץ פּסח

מייזערבערג יהושע

מאַרגאָלים יהושע

מאלקיס אברהם

מאַנדעלוויים דוד

מירטשעוויקע אַברהם

נאַראַריצקע בּרוך

נאָוואַק אליהו

נחשון משה

נאָדעלמאַן צירעל

נאָדעלמאַן ליפשע

נעכטען שמואל

נעמיראָווסקאַיאַ איטע

ניס אַברהם

אָווריק משה

פערמאַן ישעיה מייער

פּיסנייוו יהודה

פּרעסמאַן יוסף

פּיימטרינאָף אהרן

פּאָראָלסקאַיאַ לייבּ

פּאָראָלסקאַיאַ אסתּר

פּאָראָלסקאַיאַ גענע

פּאָראָלסקאַיאַ משה

פּאָראָלסקאַיאַ יצחק אייזיק

פּאָראָלסקאַיאַ שרה דבורה

פּרעסמאַן אַברהם

פּרעסמאַן אליהו

פּארמניי בּנימין

פּאָרטניי משה

פאלינווא וואָלף

פּיוואָוואַר יהושע

פּאָליאַקאָוו ניסן

פּאָליאַקאָוו לייבּ

פּאָליאַקאָוו יהושע שלמה

פינקעלשטיין משה

פּיקער וואָלף

פרילוין יחזקאל

פּאצאן אהרן חיים

רייפּעל חיים

ראָזענבלאָם מאיר

רייגאָראָדעצקי הערש

ראָזענבוים מרדכי

ראָזענבאָום יצחק

ראַפּאָפּאָרט קלמן

ראַפּאָפּאָרט חיה פייגע (פּרוי)

חיקער בערל

חאָסידמאַן אלקנה

חיימזאָן פּסח

חפץ אַברהם

חפץ הערש

חירמאַן שמעון

חאַלאָדענקאָ נחום

חאסיס שלמה

ציפּיניוק ישראל

ציבירוחא שמעון

ציבולסקי ברוך פּנחס

טשעסקיס מרדכי

טשערקאַסקי קיים

טשערקאַסקי שמעון

טשערקאַסקי בערל — אַ פאַמיליע

טשופּאַהזעצקי שלמה

שוואַרצמאַן גדליה

שוואַרצמאַן שמחה

שאַמיס נעכע

שאַפּירא אברהם הערש

שובער נאָטע

שעכטמאַן יוסף

שפּיגעל באַסיאַ

שיינים בערל

שינסקי חיים

שער אַברהם

שטוטמאַן הערש

שולמאַן משה

שטיינער שלום

שאַץ מרים

שלייפשטיין שמחה

שטולמאַכער גיטעל

שניידער שלמה

שניידער בערל

שאָר יצחק שמואל

שרייבמאַן חיים

שולמאַן יצחק הערש

שוואַרצבורד משה

שלאָסבערג שלמה

שלאָסבערג בערל

שמערדריק נחום אהרן

שליאַפּאָטשניק שמחה

עלגאָרט גאדעל

עפּשטיין יוסף

עפּשטיין לייב

עפּשטיין מרדכי

עפּשטיין שלמה

עלגארט פישעל

עלגארט אַברהם

עלבערט פּיוויש בער

יפה בערל

יפה משה — פאַמיליע

יאַמפּאָלסקי הערצעל

די שווידערליכע טיפוס-עפּידעמיע

די „גאַליציאַנער" האָבען אָבער דערפאַר איבערגעלאָזט אַ ביטערען אַנדענקען: אַ שווידערליכע טיפוס-עפּידעמיע.

ווען דער ווינטער איז אָנגעקומען האָט די דאָזיגע עפּידעמיע זיך גענומען זעהר שנעל פאַרשפּרייטען און אין אַ קורצער צייט איז זי שוין געווען איבער גאַנץ זשיטאָמיר.

מענשען זיינען אומגעקומען פון הונגער און קעלט, אָבער פונ'ם טיפוס זיינען טויזענטער, ממש טויזענטער איינוואוינער ווי פליגען געפאַלען. „אין בית אשר אין שם מת" — וואו אַ הויז — דאָרט אַ בר־מינן, און יעדען טאָג זיינען אַנדערע נייע געשטאָרבענע צוגעקומען. טויטע־טויטע אין אַלע גאַסען און געסלאַך.

איין טרייסט איז נאָר געווען: דאָס, וואָס אַ מענש שטאַרבט מיט'ן אייגענעם, כאָטש פריהען, טויט און ניט מיט אַ מיתה משונה...

מען דאַרף הונדערטער צום בית־עולם פיהרען... אָבער ווי אַזוי? — צו דינגען פוהרען דאַרף מען האָבען אַ שלל מיט געלט און דאָ איז אייזיג, שנייאיג, גליטשיג...

האָט מען גענומען די קליינע קינדערשע שליטעלאַך און איינציגווייז,

„אַוועקגעשליטעלט“ די טויטע צום בית־עולם. דאָ האָט מען געקענט זעהן ווי אַ זוהן פיהרט אין אַ שליטעלע זיין טאַטען, די טויטע פיס שלעפען זיך פון שליטעלע נאָך אין שניי און דער זוהן פיהרט און פיהרט... פון אַן אַנדער זייט קומט אָן אַ מאַמע: זי פיהרט אויף אַ שליטעלע איהר יונגע טאָכטער — — און אַזוי פון אַלע זייטען. דאָס איז געווען די שויי־דערהאַפטעסטע סצענע — דאָס בלוט האָט אויך ביי די לעבעדיגע פון גרויסען אומגליק גליווערען גענומען...

די טויטע האָט מען אָנגעלעגט אויפ׳ן בית־עולם און די רעגירונג האָט זיי באַגראָבען. זיי האָבען אויסגעגראָבען גרויסע, „ברידערליכע“ קברים און אַריינגעלעגט עטליכע מענשען אין איין קבר.

די רעגירונג האָט געטאָן אַלץ וואָס זי האָט נאָר געקענט טאָן. עס איז באַשאַפען געוואָרען אַ שפּיטאָל־קאַסע. דאָקטוירים און מעדיצין האָט מען געשיקט צו יעדען קראַנקען אומזיסט, וויפיעל מען האָט נאָר געהאַט. דאָס האָט אָבער ווייניג געהאָלפען, ווייל די עפּידעמיע איז געווען שרעק־ליך פאַרשפּרייט, און די צאָהל פון טויטע האָט אַלץ געוואַקסען.

אַזוי אַ גאַנצען ווינטער. ערשט אין אָנהויב פון פריהלינג איז עטוואָס גרינגער געוואָרען.

דאָ אָבער האָט זיך ווידער אָנגערוקט די פינסטערע פּאָגראָם־כמאַרע. אונזערע גוטע מלאָכים, די באָלשעוויקעס, זיינען דעם 26טען אַפּריל, 1920, וויעדער אַוועק פון שטאָדט און עס זיינען אַריין די פּאָליאַקען. ווי גרויסאַרטיג מען האָט זיי באַגעגענט! פון אַלע זייטען האָבען בלומען אויף זיי זיך געשיט. די באַגעגעניש איז געווען אַ יובעלדיגע.

פּונקט צוויי טעג איז געווען שטיל, פיין, און דערנאָך האָבען זיך

אָנגעהויבען פּלינדעררייען, רויבערייען. דערצו האָבען די „פּראָשע פּאַניעס" געוואָלט, אַז אַ איד זאָל פאַרבייגעהענדיג פאַר אַ פּאָליאַק אראָפּנעהמען דאָס היטעל און זיך פאַרנייגען. שפּעטערצו האָבען זיי נאָך אַ שעהנערע שפּיעל צוגעטראַכט: רייסען בערד. אויף אַלץ איז געווען „פּשאַ־קרעוו־זשידזי", באַליידיגונגען גאָר אָהן אַ סוף.

די שליאַכטע האָט אין זשיטאָמיר געוועלטיגט ביז דעם 7טען יוני, 1920, און געלעבט האָט זיך פאַר זיי שרעקליך שלעכט. די פאַרפאָלגונגען זיינען געווען אונערטרעגליך.

דעם 7טען יוני האָבען זיך די פּאָליאַקען אין גרויסער אונאָרדנונג אָפּגעטראָגען פון שטאָדט. אין אָווענט איז אַריין בודעני מיט זיין חיל. בודעני איז דער גענעראַל געווען פון דער ערשטער, רויטער קאַוואַליע־ריסקער אַרמיי. בודענני'ס סאָלדאַטען זיינען אַריין אין שטאָדט, צעראַ־בעוועט אַלע פּוילישע מאַגאַזינען און צוריק אַוועק. די סאָלדאַטען האָבען בלויז געדאַרפט צעברעכען די פראָנטען. אין דער פריה איז שוין קיינער פון זיי אין שטאָדט ניט געווען.

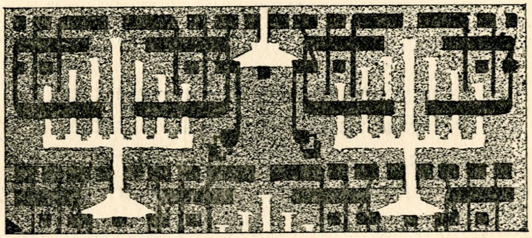

דער דריטער פוילישער פאגראם

אויפ׳ן דריטען טאָג האָבען צוריק זיך אָנגעהויבען יאַווען גרופּעס פּוילישע סאָלדאַטען. און ווידער הויבט זיך אָן דער פּאָגראָם. אָבער דער פּאָגראָם איז געווען פון אַ נייעם כאַראַקטער. ביי פּעטלוראַ׳ן האָט גע׳הרג׳עט איטליכער וועמען עס האָט זיך נאָר געגלוסט. דאָ ביי די פּאָליאַקען איז עס צוגעגאַנגען מיט אַ סיסטעם. דאָ האָבען גע׳הרג׳עט נאָר אָפיצערען און סאָלדאַטען. דעם פּשוט׳ען „בשר ודם״, דעם איינפאַכען גוי, האָט מען דערצו נישט צוגעלאָזט.. זיי זיינען געגאַנגען איבער די הייזער, האָבען צוזאַמען גענומען יונגע לייט און האָבען זיי אַוועקגעפיהרט כלומר׳שט צום קאָמענדאַנט, אין אמת׳ען האָט מען זיי פאַרשלעפּט אין באַהאַלטענע פלעצער און זיי אויסגע׳הרג׳עט אויף אַכזריות׳דיגע אופנים. אַזוי האָבען זיי צוויי טעג געהרג׳עט און דערנאָך באַשלאָסען אָנצוצינדען אַלע אידישע הייזער.

אַזוי איז עס טאַקע געווען. דאָס ערשטע האָבען זיי אונטערגעצונדען קונעכאווסקי׳ס הויף אויף דער קאַפּעדראַלנער גאַס, אין וועלכער עס האָבען געוואוינט אַ סך אידען. דאָס הויז האָט זיך אָנגעכאַפּט פון אַלע זייטען און דאָס פייער האָט זיך געזעהן פאַר איינינגע ווערסט. ראַטעווען זיך האָט מען נישט געקענט, ווייל די אָפיצערען און סאָלדאַטען האָבען אַרומגערינגעלט דאָס הויז. אין אַ פאַל וואו אַן אַלטער טאַטע

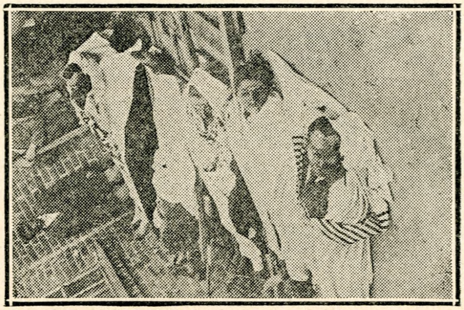

קרבנות פון פוילישען פּאָגראָם.

מיט זיין זוהן אַ סטודענט האָבען זיך געוואָלט ראַטעווען דורך אַ זייטיגען אַריינגאַנג, האָט מען זיי באַמערקט און גלייך גע׳הרג׳עט. אַ פרוי האָט געוואָלט ראַטעווען איהר קינד און ווען זי האָט פון באַלקאָן גענומען דאָס קינד אַראָפּוואַרפען צום דוואָרניק פון הויף, האָט מען דעם דוואָרניק גע׳הרג׳עט, כאָטש ער איז אַ קריסט, דערפאַר וואָס ער האָט געוואָלט ראַטעווען אַ אידיש קינד...

דינאַמיט און בענזין איז שוין אויך געלעגען ביי פיעלע, פיעלע אידי־שע הייזער, נאָר דאָ האָט זיך, ווי אַלע מאָל, אין דער ערגסטער מינוט באַוויזען דער מלאך הגואל, די באָלשעוויקעס: די קאַנאָנען האָבען גע־קנאַקט און די פּאָליאַקען האָבען געכאַפּט לויפען אין מיטען דער הייליגער אַרבייט. אין גאָר אַ קורצער צייט זיינען אַריין די באָלשעוויקעס. באַלד האָבען די סאָלדאַטען צוזאַמען מיט די אידען זיך געכאַפּט אויסלעשען די פייערען. דאָס איבערגעבליבענע ביסעל אידען איז אַרויסגעקראָכען פון זייערע באַהעלטענישען. פונ׳ם אָפּגעברענטען הויז האָט מען אַרויס־

געשלעפּט איינעם אַזאַ צעברענטען אַז אַלע סאָלדאַטען האָבען אַראָפּ־געלאָזט די קעפּ און זיך צעוויינט. פון די אידען איז שוין אָפּגערעדט.

קרבנות פון פּוילישען פּאָגראָם.

יעדער האָט באַווײנט זיין אומגליק. און דערנאָך האָט מען זיך גענומען אָפּזוכען די גע׳הרגעטע. מען האָט זיי געפונען אין פאַרשידענע פלעצער, נאָר דער גרעסטער טייל איז געווען אין דער „באָינע“, דאָרט וואו מען האָט גע׳הרג׳עט הזירים. אַ סך אומגליקליכע האָט מען דאָרט געפונען אָהן אויגען, אָהן צייהן, אָהן אַ צונג. מען האָט זיי גרופּענוויז אין דער באָינע פאַרפיהרט און גע׳הרג׳עט!

אזוי האָבען גע׳הרג׳עט די אַדעליגע פּאָליאַקען!

שפּעטער מיט עטליכע טעג האָט מען מקבר געווען די טויטע. אַ שוואַרצער טרויער איז פאַרשפּרייט געווען איבער גאַנץ זשיטאָמיר!

די באָלשעוויסטישע רעגירונג האָט ווידער איינגעפיהרט איהר פּאָ-ריאַדאָק און די אידען זיינען זיכער געוואָרען כאָטש מיט'ן לעבען.

דעם 15טען סעפּטעמבער, 1920, האָב איך פאַרלאָזט די שטאָדט אונטער דער באָלשעוויסטישער רעגירונג.

רשימה פון די קרבנות

3טער פּאָגראָם פון 10טען יוני ביז דעם 13טען יוני, 1920

(אָנגעפיהרט פון דער פּוילישער אַרמיי)

בּערנשטיין יוסף

בּירבּערג שמואל (געפונען אַרויס-געריסען די צייהן)

בּערדיטשעווסקי יהושע

וויינשטיין אַברהם

ווייסמאַן אפרים

ווייסמאַן יוסף

ווייצעל בּרוך

ווילענסקי ליפּא

וואוגין משנה

וויינשטיין מיכל

גיוועגטעל יוסף

גוראַטניק נחום (געפונען אָהן אויגען)

גאָרענשטיין הערש

גאָלדענבּערג מרדכי

גלאַזמאַן אייזיק

גלאַזמאַן פּנחס

גלאַזמאַן ישעיה

דאַירעס יצחק

דילגאַטש אפרים

זינדער אייזער

אַ אינגעל, נאָמען אומבאַוואוסט
געפונען אין גאַס

קאַטליאַר יוסף

קאַטיק דוד

קאגאן שבנא

ר״יזמאַן שלמה

לעווין ישראל

נערוש נפתלי

נאראדיצקי בנימין

האַפענגענדען אברהם

פּאַרטנאַי נתן

פּאַרטנאָי דארימאל

זילבער (פאַרברענט געוואָרען
אין קאַניבאַווסקי׳ס מויער)

רייפעל ישראל

רייפעל בן־ציון

פרידמאַן פסח

פיסגייער ברוך

פיינזילבער פאַטער און זוהן

שינדעל יעקב

שינדעל גדליה

שינדעל אליהו — ברידער

שוואַרצער אליהו

עפּעלבוים וואָלף

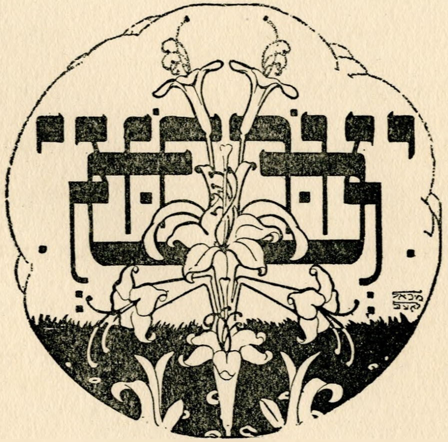

יזכור אלהים את נשמת...

(א הזכרה פון אהרן פיליפס (רודענקא) נאך זיין אומגעקומענעם פאטער און צוויי ברידער).

דעם אנדענקען פון מיין פאטער, יצחק צבי בן שמואל אבא רודענקא, 54 יאהר אלט, פון מיין ברודער יעקב, 24 יאהר אלט, און פון מיין ברודער יהיאל מיכל, 18 יאהר אלט.

זאל זייער נאמען דערמאנט ווערען צוזאמען מיט די אידישע מאר־טירער.

ט׳ שבט, תרע״ט, זיינען זיי אין זשיטאמיר דערשאסען געווארען פון בלוטדורשטיגע היות בצלם אדם.

וואס קען איך, א זוהן און א ברודער, נאכזאגען ביים קבר פון מיין פאטער און ברידער, וואס זיינען מיט אזא גרויזאמען טויט אומגעקומען? וואס פאר א ווערטער פון צער קען איך אויסדריקען? וואס פאר א שבחים קען איך זיי, הייליגע, נאכזאגען איצט?

אז דאס הארץ איז מיר נאך אלץ צעגויפגעקלעמט, אז איך האב נאך אלץ קיין ווערטער ניט מיין אומגליק אויסצומאלען.

וועל איך בלויז עטליכע איינפאַכע ווערטער זאָגען — ווערטער פון מיין וועהטאָגדיגען האַרצען...

טייערער פאָטער מיינער! ריין און עהרליך איז דיין האַרץ געווען; באַליעבט סיי ביי אידען סיי ביי ניט אידען; אַלעמאָל ענערגיש, יונג, טעטיג; איש ענו היה; קיינמאָל קיינעם ניט אָנגעריהרט; זיך אַלע-מאָל קלענער פאַר׳ן צווייטען געהאַלטען — אַ ליעבער, גוטער מענש — —

איז דיין בלוט, דיין אומשולדיג בלוט, פון אַ רוצח׳ישער האַנט פאַר-גאָסען געוואָרען — — —

וועל איך, דיין זוהן, דיך מיט מורא און עהרפורכט אייביג געדענ-קען — יזכור את נשמת אָבי שנהרג על קדוש השם...

מיין טייערער ברודער יעקב!

בלויז פיער און צוואַנציג יאָהר האָסטו אויף דער וועלט געלעבט, בלויז אַזוי ווייניג געלעבט און געשטאָרבען אויף אַזאַ אַכזריות'דיגען אופן.

דו, ברודער מיינער, מיט'ן גוטען הארץ! ווייניג זיך געלאָזט באַמער־קען און דאָך פיעל באַמערקט געוואָרען.

זיין איבערגעבענהייט צו מענשען, דערהויפט צום אָרימען קלאַס, האָט גאָר קיין גרעניץ ניט געהאַט.

אין דער צייט ווען דער פּאָגראָם האָט אויסגעבראָכען האָט ער פיעל מאָל זיין אייגען לעבען אין סכנה געשטעלט צו ראַטעווען אַ צווייטענס לעבען. ער האָט זיך פאַר קיין זאַך ניט אָפּגעשטעלט, איז אין סאַמע פייער געקראָכען, אַבי עפּעס איפּצוטאָן.

איז ער אַ קרבן געפאַלען!

מיט טרויער און באַוואונדערונג וועל איך דיך, ברודער מיינער, אייביג געדענקען!

מיין טייערער ברודער מיכעלע !

ווי בלוטיגט מיין הארץ פאר דיר ! האסט נאר וואס אויף דיין לעבענס-וועג געהן גענומען און שוין האט דיך דער אידישער מארטירער-מזל אנגעטראפען ! האסט אין דיין אייגען הארץ אזוי פיעל גוטס פאר אלע ליידענדיגע געטראגען און ביסט אין מיטען פון דיין פאנאנדער-בליהען זיך, ווי א זאנג, פארשניטען געווארען...

צווישען די הונדערטער זשיטאמירער קדושים האסטו אויך דיין קבר געפונען...

זאל אייער אנדענקען, טאטע מיינער, ברידער מיינע, אין דער אייביג-קייט דערמאנט ווערן : יזכור...

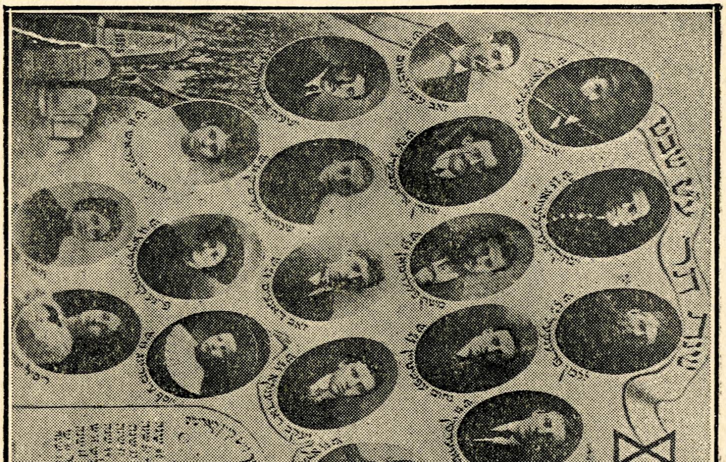

א פּאר ווערטער וועגען איניגע קדושים

מיר, די אַרויסגעבער פון דעם דאָזיגען יזכור־בוך, האָבען זעהר געוואָלט מעהרערע פּרטים דערגעהן וועגען דעם לעבען פון יעדען אומגעקומענעם אין די זשיטאָמירער פּאָגראָמען. דאָס האָט זיך אונז אָבער ניט איינגעגעבען. אָבער דאָס וואָס מיר ווייסען יע וועגען מאַנכע געצעהלטע װעלען מיר דאָ איבערגעבען.

אַלטער משה ווינלאָר ע״ה

ער איז דערשאָסען געוואָרען פון פּעטלוראַ׳ס באַנדעס ט׳ שבט, תרע״ט.

געווען זעהר אַ פּאָפּולערע פּערזאָן אין זשיטאָמיר, דערהויפּט אין דעם דיסטריקט, וואו ער האָט געוואוינט. אַ רוהיגער, שטילער בעל־הבית. געווען אַליעבט פון גאָר פיעלע פיעלע מענשען, וועמען ער האָט אָפט גייסטיג און מאַטעריעל געשטיצט.

ווען ער איז אומגעקומען איז ער געווען קרוב צו 60 יאָהר אַלט. תנצב״ה.

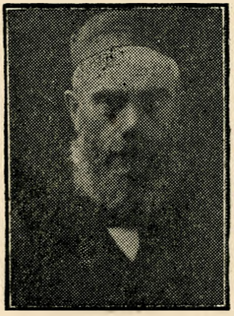

יחזקאל פֿריווען, ע״ה

אַ בעל-הבית, אַ מעהל-סוחר. געטאָן פיעל גוטע זאַכען אין קהל׳ישען לעבען. געאַכט פון זיינע פריינט און באַקאַנטע. גע׳הרג׳עט געוואָרען אויף אַן אַכזריות׳דיגען אופן.

משה נחשון, ע״ה

אַ געשעפטסמאַן. אומגעקומען אויף אַן אכזריות׳דיגען אופן אין דעם צווייטען פּאָגראָם.

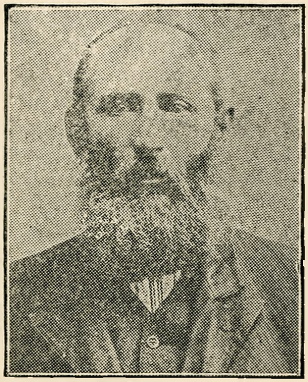

אפרים און זיין פרוי מרים מאַרגולים ע״ה.

מאַן און פרוי אין די 60־ער יאָהרען. זייער הויז — באַקאַנט אלס אַ פיינע אינטעליגענטע פאַמיליע. געאַרבייט שווער אין די פריהערדיגע יאָהרען פאַר זייער מאַטעריעלען לעבען, דורכגעמאַכט פיעלע שלעכטע טעג אין זייער לעבען.

אין צום סוף: דער׳הרג׳עט געוואָרען אין דעם צווייטען פאָגראָם דורך פעטלוראַ׳ס באַנדעס.

דאָס איז געשעהן כ״א אדר, תרע״ט. פריהער האָט מען זיי באַרויבט, אַלץ פון הויז און אויך זייערע קליידער צוגענומען און דערנאָך: דער־שאָסען.

זאָל זייער אנדענקען אייביג דערמאָנט ווערען.

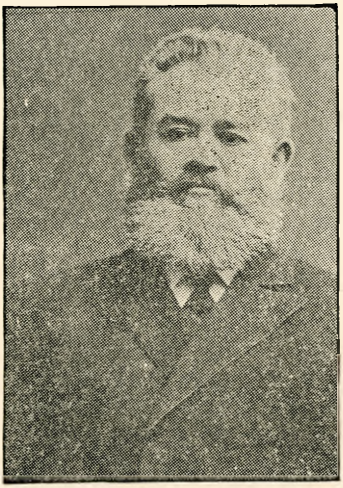

בן־ציון לערנער, ע״ה

אַ זשיטאָמירער בעל־הבית.

באַוואוסט אונטער׳ן נאָמען: „בענצע רייזע סענדערס״. ער איז געווען אַ געלערנטער איד, אַ ציוניסט, טעטיג אין קהל׳שע ענינים.

בעת דעם צווייטען פּאָגראָם פון פּעטלוראַ׳ס באַנדעס האָט אויס־געבראָכען, איז ער געלאָפען צו אַ באַקאַנטער משפּחה אָנזאָגען די בייזע בשורה און צו הייסען אויפזוכען און באַהאַלטען די קינדער.

אויפ׳ן וועג אָבער האָבען איהם באַגעגענט עטליכע כוליגאַנעס און זיי האָבען איהם גלייך דער׳הרג׳עט. תנצב״ה.

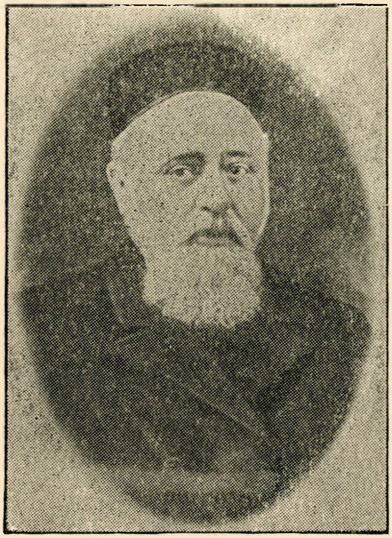

ישראל הערש קאַשטינסקי

גע׳הרג׳עט געוואָרען אין דעם צווייטען פּאָגראָם פון פּעטלוראַ׳ס באַנדעס.

געווען אַ געאַכטער בעל־הבית. אַ זשיטאָמירער פון לאַנגע יאָהרען.

האָט געפונען זיין קבר צווישען די קברים פון די הונדערטער אומ־געקומענע אין דער פאַראומגליקטער זשיטאָמיר!

עהרע זייער אַלעמענס אָנדענקען!

ת נ צ ב " ה .

טוביה וואַקס ע״ה

אומגעקומען אין דעם זעלביגען שוואַרצען טאָג, ט׳ שבט, תרע״ט. איז געווען 45 יאָהר אַלט. אַ פאָטער פון 7 קינדער. איז געווען אַ שטי־לער איבערגעגעבענער פאַמיליען־מענש — האָט זיך אייביג שטיל און עהרליך געפלאַגט צו ערנעהרען זיין פאַמיליע ביז —

ביז ער איז גע׳הרגעט געוואָרען פון אַ פּאָגראָמשטשיק, און האָט געפונען זיין קבר צווישען די הונדערטער זשיטאָמירער קדושים.

עהרע זיין אַנדענקען!

אהרן טווערסקי, ע״ה

אַ באַוואוסטע, אָנגעזעהענע פערזאָן אין זשיטאָמיר. א. טווערסקי האָט געשטאַמט פון דער רביי׳שער באריהמטער טווערסקי־משפחה; אליין אַ זוהן פון דעם קארישטשאָווער רביין.

געווען אַ איד אַ מלומד בתורה, דערצו נאָך אינטעליגענט און וועלט־ליך געלערנט.

ער איז גע׳הרג׳עט געוואָרען אין ערשטען פּעטלורא׳ס פּאָגראָם. די כוליגאַנעס האָבען איהם דערשלאָגען אויף טויט ווען ער איז געווען ביים דאַווענען, אָנגעטאָן אין טלית און תפילין.

תנצב״ה.

שעפטעל איוװניצקי ע״ה

אינטעליגענטער, מוטיגער, באַװאוסטזיניגער איד. געװען אַ מיט־גליעד פון דער פועלי־ציון פּאַרטײ.

אין יאָהר 1905 איז ער געװען אַ מיטגליעד פון דעם דאַמאָלסדיגען זעלבסטשוץ. האָט צוזאַמען מיט די אַנדערע חברים זיין לעבען אין גרויס סכנה געשטעלט, כדי אָפּצוהיטען דעם אידישען כבוד, צו שיצען אידישע לעבענס און אידיש האָב־און־גוטס.

אַזוי זיינען אַװעק עטליכע יאָהר. ש. איװניצקי האָט געלעבט אין זשיטאָמיר און װייטער געװען טעטיג אין געזעלשאַפטליכע ענינים.

איז אָבער דעם מוטיגען איװניצקי׳ן ניט באַשערט געװען אָפּצולעבען זיינע יאָהרען. זיינען יאָהרען אַװעק, זיינען נייע טעג געקומען און מיט זיי נייע באַנדעס פון צעװילדעװעטע כוליגאַנעס, און שעפטעל איז צוזאַ־מען מיט אַנדערע זשיטאָמירער דער׳הרג׳עט געװאָרען.

זאָל זיין אַנדענקען אייביג געדענקט װערען!

מיר שטעהען ביי אייערע קברים, און שווייגען
די הערצער נאַר וויינען און קלאָגען.
מיר וועלען דעם אָנדענק פון אונזערע ברידער
טיעף אין די הערצער אַלץ טראָגען...

אַ יזכור, געדענקט זאָלען זיין די נשמות
פון אַלע געפאַלענע אידען;
דאָס אומשולדיג בלוט וועט די ערד ניט פאַרזאַפּען,
נאָר אייביג — אַלץ קאָכען און זידען...

איהר, קדושים וטהורים — ווי העלדען געפאַלען,
געהייליגט זאָל זיין אייער נאָמען!
געדענקט זייט — ביז שופר משיח וועט שאַלען! — —
מיר וויינען און שעפּטשען שטיל: אָמן!